

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

David Žefran

Sociološke dimenzije kulture strahu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

David Žefran

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke

Sociološke dimenzije kulture strahu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

To diplomsko nalogo posvečam staršem, ki so mi med študijem nudili finančno in moralno podporo. Posebna zahvala gre Karmen, ki je verjela vame in me spodbujala tako med pisanjem diplomskega dela, kot tudi med vsemi leti študija.

Sociološke dimenzije kulture strahu

Moderna družba, katera je bila zaznamovana z izrednim znanstvenim napredkom, refleksivno modernizacijo in individualizacijo, se sooča s povečano obremenjenostjo s tveganji. Kljub temu, da je okolje v katerem živimo danes relativno varno, so ljudje vedno bolj zaskrbljeni glede nevarnosti, ki jih predstavljajo tveganja v vsakdanjem življenju. Problem je tako v sami percepciji tveganja in ne v tveganju samem. Jezik tveganja, ki je prevzel javni diskurz, namreč povečano vpliva na percepcijo varnosti/nevarnosti vsakodnevnega življenja in v tem procesu pripomore h konstrukciji strahov, ki izvirajo iz negotovosti tveganja in so v veliki večini umetni. Te strahove hoče družba zmanjšati preko upravljanja s tveganji, ki se izraža v ocenjevanju. Prisotnost strahu v vseh področjih družbenega življenja je tako postala karakteristika zahodne družbe v kateri živimo, kar s pridom izkoriščajo mediji, politiki, podjetniki itn., ki preko širjenja ozračja strahu dosegajo privatne cilje. Ta proces zastraševanja, ki iz vseh posameznikov dela potencialne žrtve, potrebne zaščite, je v veliki meri pripomogel k spremembi percepcije družbene realnosti, kar predstavlja problem za funkcioniranje modernih demokratičnih družb. Povečan nadzor in upravljanje vseh aspektov družbenega življenja namreč vzpostavlja novi red, ki temelji na tehnikah kontrole, nadzora in upravljanja.

Ključne besede: percepcija tveganja, družbene procesi, diskurz, strah, zahodna družba.

Sociological dimensions of culture of fear

Modern society, which was marked by a remarkable scientific progress, reflexive modernization and individualization, is increasingly concerned with risks. Despite the fact that the environment that we live in today is relatively safe, people are more and more concerned about the threats posed on them by the risks of everyday life. The problem lies in the perception of the risk, not in the risk itself. Language of the risk that emerged in public discourse in great deal influences the perception of security/insecurity of everyday life and in this process contributes to the construction of fears, which derive from uncertainty of the risk, and are in majority artificial. The presence of fears in all areas of social life has become characteristic of Western society in which we live. This characteristic is vastly exploited by the media, politicians, entrepreneurs, etc., which, through spreading the atmosphere of fear, try to achieve personal goals. Processes of fearmongering, which made all individuals potential victims that need protection, contributed a great deal to the change in perception of social reality. This change presents a problem for functioning of modern democratic societies. Increased management of almost all aspects of social life constitutes new order which is based on technics of control and surveillance.

Key words: risk perception, social processes, discourse, fear, western society.

KAZALO

1 UVOD	7
2 METODOLOŠKI OKVIR	9
2.1 CILJ	9
2.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	9
2.3 RAZISKOVALNE METODE	10
2.4 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA	10
3 DRUŽBA TVEGANJA	11
3.1 OPREDELITEV TVEGANJA	11
3.1.1 RAVNI TVEGANJA	12
3.2 TRANSFORMACIJA PERCEPCIJE TVEGANJA	13
3.2.1 NAPREDEK TEHNOLOGIJE IN ZNANJA	14
3.2.2 IZ TRADICIONALNE DRUŽBE V MODERNO	15
3.2.2.1 INVIDIUALIZACIJA	
3.3 V ISKANJU TVEGANJA – PARADOKS DRUŽBE TVEGANJA	17
3.4 DISKURZ TVEGANJA	18
3.4.1 OKVIRJANJE	19
3.4.2 MASOVNI MEDIJI	20
3.5 UPRAVLJANJE S TVEGANJEM	22
3.5.1 VZPON STROKOVNEGA SEKTORJA	24
3.5.2 INDUSTRIJA VARNOSTI	25
4 KULTURA STRAHU	26
4.1 STRAH	26
4.1.1 PARAMETRI STRAHU	27
4.2 PRESTRAŠENI V DOBI VARNOSTI	29
5 ŠTUDIJA PRIMERA: USTVARJANJE IN ŠIRJENJE STRAHU V PRIMERU PRAŠIČJE GRIPE (H1N1)	32

6 POLITIKA STRAHU	38
6.1 NOVI RED	40
7 SKLEP.....	42
8 LITERATURA.....	47

1 UVOD

Človekova sposobnost podajanja v neznanu in reševanja problemov je bila njegovo orožje proti nevarnostim fizičnega sveta in navsezadnje tudi družbenega sveta skozi celotno zgodovino človeškega razvoja. Eksperimentiranje, inovacije in predvsem racionalen pristop do problemov so človeku omogočili napredek, ki ga je pripeljal do stopnje v njegovi evoluciji na kateri se nahaja danes. Oborožen z obsežnim znanjem o sebi in o svetu v katerem živi, se človek danes spopada z nevarnostmi in problemi v svojem vsakdanjem življenju. Razvoj znanosti in njen gromozanski napredek pri odkrivanju skrivnosti naravnega sveta, je temeljito spremenil človekov pogled na svet v katerem živi. S "smrtjo" boga, ki je postopoma privedla tudi do upada pomena krščanske morale, in počasnim razpadom tradicionalne družbe in s tem vrednot, ki so posamezniku omogočale varnost in stabilnost, se je človek znašel v svetu, ki je bil za njega domala nov. Njegova prilagojenost na okolje tradicionalne gotovosti ni bila več primerna za družbo v kateri se je znašel, zato se je bil prisiljen ponovno prilagoditi na novo okolje. Tu pa je nastopil problem, saj je bilo to novo okolje v primerjavi s prejšnjim veliko bolj kompleksno. Posameznik se ni mogel več zanašati na oporo družbenih institucij, vendar je bil prisiljen stati sam. Ponovna opredeljevanja dobrega in zla, smisla življenja, izvora človeka, vrednotnega sistema itn., so bile naloge, ki jih je prinesla moderna. Kljub vsem vprašanjem, ki so se odprla, pa ni bilo časa za iskanje odgovorov na le-ta. V družbi, kateri tempo diktirata čas in denar, je bil posameznik prisiljen sprejeti vloge, ki so mu bile "dane". To je postal tudi temelj za razcvet potrošništva; ljudem, ki v novi družbi niso vedeli kdo so, je trg omogočil dostop do produktov s katerimi so si posamezniki izoblikovali osebnost – postali so to, kar so posedovali. Seveda pa je ob tem kulturna industrija konstantno opozarjala na ideale človeka oziroma postavljala standard "uspešnega človeka". Tako so si vsi želeli biti uspešni, imeti dober avto, lepo hišo itn. Odločitve v življenju so tako postale vedno bolj pomembne, saj so vodile do ciljev, ki jih je zastavljala popularna kultura. Pomemben aspekt moderne družbe je namreč ta, da je postal posameznik sam odgovoren za izid svojega življenja. V procesu izoblikovanja svojega življenja, pa je začela imeti pomembno vlogo tudi reflektivnost, saj je bil posameznik primoran h konstantnemu vzpostavljanju, vzdrževanju in preurejanju odnosov ter omrežij. Ker živimo v individualizirani in kompleksni družbi, so se poleg povečanja števila odločitev, ki jih mora posameznik sprejemati v vsakodnevem življenju, povečali tudi negotovi aspekti odločitev. Le-te namreč vplivajo na izid posameznikovega življenja, zato je ta primoran do njih pristopati previdno in premišljeno.

Vsakodnevne odločitve so začele posamezniku predstavljati tveganja, ki so postala vir številnih anksioznosti in strahov, katere posameznik občuti v povezavi z življenjem v sodobni družbi.

Te družbene spremembe s katerimi se sooča tako posameznik kot družba, pa vsaj do neke mere pojasnijo transformacijo v percepciji tveganja in povečano število strahov v današnjem svetu.¹ V nasprotju z naravnimi tveganji, s katerimi se je človek spopadal v preteklosti, se moderni človek spopada s povečanim številom umetno proizvedenih tveganj, ki pa so v veliki meri posledica družbe oziroma kulture v kateri živimo. Povečana stopnja percepcije tveganja in občutki strahu ter ogroženosti, ki izvirajo iz te percepcije, so značilne karakteristike moderne družbe. Konstantno opozarjanje na nove variance bolezni, okoljske problematike, domnevno povečano stopnjo kriminala, nevarnost terorističnih napadov itn., ustvarja ozračje, ki je nabito s strahom, bodisi realnim ali navideznim. Domala vsak aspekt človeškega življenja je postal predmet ocenjevanja preko perspektive tveganja. Vendar to ocenjevanje ni posledica rastočih nevarnosti, ampak, kot bi to poimenoval Furedi (2002), predstavlja bolj "moralno ozračje", ki vpliva na delovanje posameznikov v družbi. Živimo namreč v najbolj varnem okolju v zgodovini celotnega človeštva, a vendar je naša izkušnja življenja v le-tem nabita z vsemi vrstami strahov. Da bi se obranili pred temi strahovi, so družbene organizacije, institucije in celo posamezniki začeli ustvarjati mehanizme, ki so namenjeni upravljanju s tveganji. Manifestacijo tega procesa je moč opaziti v pojavu "previdnostnega principa"², ki je postal del pristopa do odločanja in akcije.

Zgoraj opisano stanje je začelo predstavljati vir za doseganje osebne koristi za tiste, ki ga znajo utilizirati. Tako imamo opravka s politiki, ki strah uporabljajo za politične cilje; z mediji, ki preko širjenja strahu povečujejo gledanost in si zagotavljajo lasten obstoj; in z gospodarstvom, ki je ustvarilo industrijo, katera temelji izključno na zagotavljanju varnosti. Postalni smo družba, ki jo vodi strah pred negotovostjo.

¹ V tej nalogi se bom fokusiral na analizo zahodne družbe, vendar pa je mogoče to transformacijo opaziti tudi v drugih delih sveta. Postala je namreč globalni fenomen.

² Drugi izraz za ta princip, ki je veliko bolj prisoten v javnem diskurzu, je preventiva. Še posebej je ta izraz prisoten v medicinskem diskurzu oziroma debatah o zdravju. Ideja za tem principom je sledeča: »Nikoli ne vemo kaj se lahko zgodi, zato je že vnaprej dobro delati na tem, da ne pride do neželenega stanja«. V primeru zdravja bi to pomenilo, da ljudje jejo zdravo prehrano, se veliko gibljejo, ne jemljejo drog itd., da preprečijo morebitno obolenje v prihodnosti. Kot je moč opaziti na tako delovanje močno vpliva negotovost prihodnosti.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 CILJ

Kot sem nakazal že v uvodu, se bom v tej nalogi osredotočil na proučevanje fenomena, ki ga avtorji kot so Furedi (2005), Glassner (1999) in ostali, imenujejo "kultura strahu" ter preučevanja povečane percepcije tveganj oziroma vzpostavitve tako imenovane družbe tveganja³, ki po mojem mnenju predstavlja temelj za številne strahove današnje družbe. Skozi nalogo bom poskušal strah, tako naravnega kot umetnega⁴, umestiti v širši teoretski temelj družbe tveganja ter bolj podrobno raziskati posledice občutkov strahu na posameznika in projekcije teh občutkov na družbo v kateri le-ta živi. V povezavi s tem bom opredelil družbene procese, ki so pripomogli k vzpostavitvi družbe tveganja oziroma k spremembi percepcije tveganja. Prav tako pa bom poskušal opozoriti na spremembe v družbeni strukturi, ki jih je sprožila sprememba v percepciji tveganja.

Ker je strah čedalje bolj prisoten tako v medijskem kot tudi političnem diskurzu, bom poskušal pokazati tudi možnosti zlorabe strahu preko ustvarjanja ozračja ogroženosti, ki v posameznikih vzbuja potrebo po obvarovanju pred fantomskimi nevarnostmi. Le-te lahko postanejo zelo koristne za doseganje privatnih interesov političnih in gospodarskih elit. Menim namreč, da povečana prisotnost strahu v družbi, ki se vzpostavlja preko javnega diskurza, konstituira novo oblast, katera bazira na mehanizmih samokontrole in strahovlade. Na podlagi upravljanja s tveganjem se namreč vzpostavljajo politike, ki bazirajo na enačbah verjetnosti oziroma možnosti, katerih namen nas je obvarovati pred negotovostjo prihodnosti. Pomemben aspekt teh politik pa je vedno večji nadzor in kontrola, kar pod vprašanje postavi koncept svobode v sodobni družbi.

2.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V zvezi z mojo raziskovalno temo se mi postavlja mnogo vprašanj na katera bom poskušal odgovoriti skozi analizo. Seveda se glavno vprašanje osredotoča na razloge za vse večjo

³ Izraz, ki se ga najbolj povezuje z Ulrichom Beckom ter Anthonyem Giddensom. Predstavlja stanje v moderni družbi, kjer je prišlo do povečane obremenjenosti s tveganji v vsakdanjem življenju. Vsaka človeška akcija je ocenjena iz stališča tveganja, kar se izraža v povečani regulaciji in nadzorovanju delovanja. Gre za proces nadzorovanja posledic človeških odločitev. Ta proces upravljanja s tveganjem poteka tako na sistemski kot na individualni ravni

⁴ V primeru »umetnega« ali »proizvedenega« strahu mislim na strah, ki je družbeni produkt, in ne obstaja zunaj družbene realnosti.

prisotnost strahu v družbenem življenju, a vendar je za odgovor na to vprašanje potrebno odgovoriti še na nekatera druga vprašanja, ki mi bodo omogočila boljše razumevanje problema. Glavna vprašanja na katera bom poskušal odgovoriti preko analize moje raziskovalne teme so:

- 1) *Ali današnje družbeno življenje zaznamuje čedalje večja prisotnost proizvedenih strahov?*
- 2) *Kako se ustvarja oziroma širi ozračje strahu in kdo sodeluje v tem procesu?*
- 3) *Kako diskurz tveganja vpliva na oblikovanje javnega mnenja in kakšne so posledice tega vpliva?*
- 4) *Kako kultura strahu vpliva na percepcijo družbene realnosti in kakšen vpliv ima na posameznike in njihovo interakcijo v družbi?*
- 5) *Kakšni so motivi za ustvarjanjem in promoviranjem ozračja strahu?*

2.3 RAZISKOVALNE METODE

Za pridobitev večjega dela teoretskega materiala bom uporabil sekundarno analizo različnih virov, ki tako ali drugače obravnavajo mojo raziskovalno tematiko. Ker je le-ta časovno specifična bom uporabil tudi historično analizo, s katero bom poskušal odkriti družbene procese in okoliščine, ki so pripomogle k konstrukciji kulture strahu. Prav tako pa bom uporabil študijo primera, kjer bom na primeru pandemije prašičje gripe poskušal pridobiti bolj praktične podatke, ki mi bodo pomagali pri odgovorih na moja raziskovalna vprašanja.

2.4 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

V nalogi bom naprej opredelil teoretski koncept družbe tveganja in procese, ki so pripeljali do konstitucije le-te. Pokazal bom tudi, kako je tveganje postalo del javnega diskurza in vlogo medijev v promociji le-tega. Skozi analizo sodobnih strahov in njihove povezave s konceptom tveganja bom poskušal pokazati, kako večji del strahov izvira iz naše spremenjene percepcije tveganja. Z analizo širjenja strahu v primeru prašičje gripe bom ponazoril procese, ki potekajo v zastraševanju javnosti, ki bazira na napihovanju nevarnosti. Na koncu bom koncept kulture strahu umestil tudi v politični kontekst in pokazal, kako percepcija tveganja in povečanje strahov vplivajo na spremembo v percepciji družbene realnosti in s tem na oblikovanje novega političnega in družbenega reda.

3 DRUŽBA TVEGANJA

3.1 OPREDELITEV TVEGANJA

Tveganje je zgodovinski koncept. Njegov pomen in tudi izraz s katerim se ga je označevalo, se je namreč spreminjal skozi zgodovino. Obstoječe raziskave kažejo, da je bil koncept tveganja skonstruiran zaradi nezmožnosti pripisovanja krivde za določene dogodke posameznim akterjem. Tako je od 16. stoletja naprej, socializiranje in politiziranje nevarnosti postala rešitev za pridobitev neke mere kontrole nad naravnimi tveganji (Bouida in Jas 2007). Koncept tveganja tako predstavlja določeno, intermediarno stanje med varnostjo in uničenjem, kjer percepcija ogrožajočega tveganja determinira misel in akcijo. »Tveganje je moderni pristop k predvidevanju in kontroliranju bodočih posledic človeškega delovanja oziroma različnih nenamernih posledicah radikalizirane modernizacije« (Beck 1999, 3). »Je poskušanje spreminjanja negotovosti v možnosti« (Douglas 1986, 42). Predstavlja institucionaliziran poskus nadzorovanja prihodnosti in je intimno povezan z administrativnim in tehničnim procesom sprejemanja odločitev. Koncept tveganja obrne odnos med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo. Preteklost izgubi svojo moč za določanje sedanjosti, njeno mesto, kot vzroka sedanje izkušnje in akcije, pa zavzame prihodnost, se pravi nekaj neobstoječega, konstruiranega in fikcijskega. Tveganja so obenem resnična in konstituirana s strani socialne percepcije in konstrukcije. Njihova realnost izhaja iz vplivov, ki so zakoreninjeni v potekajočih industrijskih in znanstvenih produkcijskih ter raziskovalnih rutinah. Znanje o tveganjih pa je po drugi strani vezano na zgodovino in simbole določene kulture in socialne vezi znanja (Beck 1999).

Iz tega vidika je razumljivo, da tveganje ni statičen koncept. Kar smatramo kot tveganje »/.../ je neločljivo povezano s socialnimi in kulturnimi normami, koncepti in navadami« (Lupton 2004, 14).⁵ V nekaterih kulturah je tako določeno dejanje obravnavano kot netvegano in je del kulturne tradicije (npr. kopanje v reki Ganges v Indiji), medtem ko je za drugo kulturo tako početje obravnavano kot tvegano. Ta razlikovanja v percepciji situacij oziroma delovanja kot tveganih, so direktno in indirektno povezana s kulturnimi definicijami in standardi tolerantnega in netolerantnega življenja (Furedi 2005).

⁵ Prav tako je pomembna individualna percepcija tveganja, saj je lahko določen posameznik zaradi predhodnih izkušenj bolj nagnjen k dojetju določenih situacij kot tveganih.

Pomembna distinkcija, ki jo potrebno vzeti v obzir pri ukvarjanju s konceptom tveganja, je sam izvor tveganja. Giddens (v Jones 2003) razloči med eksternimi tveganji, ki prihajajo od zunaj (npr. naravna tveganja) in proizvedenimi tveganji, ki so rezultat vpliva, ki ga je na svetu pustilo naše razvijajoče se znanje. Medtem ko se je človek včasih srečeval predvsem z naravnimi tveganji, se danes človek srečuje s povečano količino umetno ustvarjenih tveganj. Razlikovanje med tema dvema vrstama tveganj je poglobitnega pomena zato, ker se bom v tej nalogi ukvarjal predvsem proizvedenimi in izmišljenimi tveganji.⁶ Zanima me predvsem sprememba v naši percepciji do tveganj in implikacije te transformacije.

3.1.1 RAVNI TVEGANJA

Oprelitev vseh tveganj kot enakovrednih bi bila dokaj enodimenzionalna. Niso namreč vsa tveganja iste intenzivnosti in obsega, prav tako nimajo enakega vpliva na družbo ter posameznika. Če bi vsa tveganja razumeli kot tveganja, bi lahko enačili nevarnost globalnega segrevanja s tem, da lahko padeš, ko plezaš na drevo.

Kot sem namreč omenil že zgoraj, je tveganje odvisno od socio-kulturne, geografske in individualne percepcije tveganja. Nekatera tveganja lahko predstavljajo resen problem samo peščici ljudi, medtem ko druga tveganja predstavljajo resno grožnjo večinskemu delu prebivalstva globalne družbe. Iz tega vidika menim, da je v analizi percepcije tveganja potrebna distinkcija med mikro in makro ravnema tveganja.

Mikro tveganja bi opredelil kot tveganja, ki so manjšega pomena in čigar potencialne posledice nimajo večjega pomena za širšo družbo. Ne pridejo pod sfero širših političnih in socialnih diskusij, vendar so omejena predvsem na sfero posameznika ali določene skupine ljudi. Ta tveganja bi lahko opredelili tudi kot subjektivna tveganja, saj so stvar individualne percepcije in ne širše globalne zavesti. Primer mikro tveganja je na primer sklenitev osebnega zavarovanja (oziroma v tem primeru odklon sklenitve osebnega zavarovanja).

Po drugi strani pa so makro tveganja tista, ki so bolj obsežna in nosijo implikacije za nacionalno in transnacionalno družbo. V večini primerov postanejo predmet političnih in socialnih debat, za namen njihovega upravljanja pa se razvijejo posebni mehanizmi in ukrepi. Ta tveganja bi lahko opredelili kot objektivna, saj predstavljajo grožnjo širši svetovni javnosti. Pod ta tveganja bi lahko uvrstili zdravstvena tveganja kot je npr. pandemija.

⁶ Proizvedena tveganja predstavljajo tveganja, ki so dejanska in jih je proizvedel človek, medtem ko so izmišljena tveganja nerealna. Ta distinkcija je pomembna zato, ker se bom v nadaljevanju ukvarjal z obema vrstama tveganj.

3.2 TRANSFORMACIJA PERCEPCIJE TVEGANJA

Človek se je od nekdaj srečeval s tveganji, ki so ogrožala njegovo eksistenco. V preteklosti so bila to lakota, bolezen, naravne katastrofe, tuji vdori itn. Ko še ni bilo zdravil in obsežne količine hrane, so ta tveganja predstavljala glavni vzrok strahu posameznika. Prihodnost je bila negotova, a vendar ji posameznik ni pripisoval posebnega pomena in na njegovo življenje ni imela velikega vpliva. V nasprotju s prejšnjimi generacijami, pa se danes soočamo z negotovo prihodnostjo. Kljub temu pa to ne pomeni, da so bili življenjski pogoji prejšnjih generacij vedno varni in gotovi. Njihove negotovosti so bile v veliki meri naravnega izvora, medtem ko so naše bolj družbenega. Ukvarjati se moramo namreč s socialnimi silami, ki smo jih izpustili z našim napredkom na področju družbenega življenja. Te sile nenehno prinašajo v naša življenja družbene spremembe s katerimi se moramo spopadati (Giddens 1997).

Dandanes skorajda vsako akcijo ocenjujemo iz stališča tveganja oziroma posledic, ki jih lahko ima le-to v prihodnosti. Razvoj racionalnega uma, ki na prihodnost gleda drugače kot prejšnje generacije, je ključnega pomena za transformacijo percepcije tveganja. Stanje, ki v moderni dobi vzpostavlja vsebino in obliko anksioznosti, izvira iz percepcije tveganja in ima opravka z razgradnjo, reflektivnostjo ter okoliščinami negotovosti in multiplih izbir. To jih loči tako od tradicionalnega reda, ki ga karakterizira poroštvo tradicije in navad, kot tudi od ideala moderne - tj. gotovost racionalnega znanja (Hollway in Jefferson 1997). Tako se v današnji družbi soočamo s povečano anksioznostjo, ki jo povzroča negotovost prihodnosti. Preko akumulacije obsežnega znanja o svetu in o sebi smo namreč spoznali, da izidi dejanj niso vedno taki, kot predvidevamo da bodo. Ta negotovost prihodnosti pa temeljito vpliva na percepcijo časa.

Kot sem omenil že v sami opredelitvi tveganja, slednje obrne časovno perspektivo človeške akcije; prihodnost namreč prične vplivati na dejanja v sedanjosti. Ker pa je prihodnost negotova, postane vsaka odločitev potencialno tveganje. To neznanje glede izida naših dejanj okrepi negotovost in negativna pričakovanja dogodkov (Furedi 2005). Ker nimamo nobenih sredstev, da bi bili prepričani kje je tveganje in kje je varnost, ne moremo zaupati ničemur in anksioznost potencialno najde mesto v kateremkoli delu vsakdanjega življenja (Hollway in Jefferson 1997). Največja nevarnost tako ni tveganje, ampak percepcija le-tega. Ustvari namreč umetne nevarnosti⁷ in rešitve za te nevarnosti, kar močno vpliva na svobodo delovanja moderne družbe.

⁷ Te nevarnosti so lahko dejanske, vendar sam problem leži v percepciji teh nevarnosti. Veliko današnjih strahov namreč izvira iz tveganj, ki se jim pripisuje prevelik pomen.

3.2.1 NAPREDEK TEHNOLOGIJE IN ZNANJA

Eden izmed razlogov za povečano število proizvedenih tveganj s katerimi se soočamo danes, in dejavnik v spremembi percepcije tveganja je zagotovo napredek na področju tehnologije in znanja. Le-ta je namreč v zadnjih nekaj stoletjih prišel do take meje, da je temeljito preoblikoval družbo v kateri živimo. Napredek na področju medicine je podaljšal življenjsko dobo človeka; preko genetike smo odkrili skrivnosti dedovanja in kloniranja; izum mikroskopa je pokazal, da obstajajo živi organizmi, katere ne moremo opaziti s prostim očesom; napredek na področju transporta nam je omogočil, da potujemo na drugi konec sveta v zelo kratkem času; izum atomske bombe je demonstriral destruktivno zmožnost ljudi itn.

Kljub temu, da je človek zaradi teh in tudi drugih napredkov pridobil boljše razumevanje sebe in sveta v katerem živi ter možnost daljšega, bolj udobnega in varnega življenja, je ta napredek odkril oziroma ustvaril prej nevidna ali neobstoječa tveganja.

V začetku razvoja znanosti je le-ta imela dokaj kulturni položaj v družbi. Od nje se je pričakovalo, da bo našla odgovore in rešitve za vse probleme, ki so grozili človeštvu. Kljub temu danes zaupanje v znanost ni več enakega obsega kot v začetnih letih znanstvenega napredka in razcveta tehnologije. Mnoga nesoglasja znotraj znanstvenih krogov, neuspeh pri reševanju določenih problemov ter v zadnjih letih tudi podrejanje znanosti kapitalu, so povzročila upad zaupanja v znanost kot avtoriteto za produkcijo znanja in rešitev. Bolj kot je postalo jasno, da je znanost, ki je predstavljala vir našega občutka varnosti, razdeljena glede dejstev in resnic, bolj je postalo upravljanje s tveganjem zadeva osebne odgovornosti (Jones 2003). Tako se posamezniki niso več mogli zanašati na znanost za pridobitev rešitev, ki so bile potrebne za upravljanje s tveganjem. Ker pa je življenje v moderni polno tveganj, so to "luknjo", ki so jo prej zapolnjevali znanstveniki, prevzeli tako imenovani strokovnjaki.⁸

Zaradi velikega vpliva, ki ga je imela znanost na ustvarjanje tveganja, se je med mnogimi teoretiki tveganja močno razširilo mnenje, da je znanost (in z njo tehnologija ter znanje) tista, ki je odgovorna za večji del tveganj s katerimi se soočamo danes. Negativni sentiment o znanju, tehnologiji in znanosti, ki jih opažamo danes v javnem diskurzu, reflektirajo prepričanje, da so vzroki za tveganje. Ta predpostavka, da so tveganja izid tehnološkega napredka, se do neke mere sklada z obstoječo izkušnjo zahodnega sveta. Slednji pristop, ki dominira znanstveni diskurz o tveganju, s poudarjanjem vloge procesov tehnološkega napredka v ustvarjanju nevarnosti s katerimi se soočamo, pa v veliki meri zanemarja vpliv spreminjajočih se socialnih odnosov in njihove vloge v percepciji tveganj (Furedi 2005).

⁸ Na primer strokovnjaki za osebno prehrano; vadbo; nakupovanje; marketing; okolje itn. Danes je mogoče najti »strokovnjaka« že za skorajda vsako dejavnost.

Kljub temu, da je znanost igrala veliko vlogo v spremembi percepcije tveganja in obenem tudi produkcije novih vrst tveganj, namreč ni glavni dejavnik v transformaciji tega, kako ljudje danes vidimo in ravnamo s tveganji. Veliko vlogo v spremembi te percepcije so namreč igrali tudi družbeni procesi, ki so spremljali prehod iz tradicionalne družbe v moderno.

3.2.2 IZ TRADICIONALNE DRUŽBE V MODERNO

Veliko vlogo v spremembi percepcije tveganja je igrala transformacija družbenih vezi, omrežij in institucij. Zato ima razvoj zavesti o tveganju tako historičen kot tudi socialni kontekst (Furedi 2005). Prehod iz *Gemeinschaft* v *Gesellschaft*, iz tradicionalno usmerjenih družb, za katere so bile značilne trdne medosebne vezi in vzpostavljena pravila, ki so bazirala na tradicionalnih vrednotah, navadah in čustvih, v moderne družbe, v katerih se je razvila racionalna volja in vladavina birokracije ter industrijske organizacije, ki je oslabila medsebojne, tradicionalne družinske in sorodstvene vezi (Tönnies 1999), je imel velik vpliv na transformacijo percepcije tveganja.

Pomembna lastnost, ki se je izrazila v prehodu v moderno, je reflektivnost družbe in posameznikov, ki v njej živijo. Družba namreč konstantno opazuje samo sebe in se preko tega ocenjuje. Na podlagi te reflektivnosti sprejema odločitve in uveljavlja spremembe. Lahko bi rekli, da se je družba začela soočati sama s sabo; razvila je zavest o sama sebi. Ta proces pa ni omejen samo na družbo, vendar je prisoten tudi pri posameznikih, ki se konstantno gledajo v "ogledalu družbe" in s tem vzpostavljajo, vzdržujejo ali preoblikujejo svoja življenja in odnose z drugimi. Ta proces reflektivnosti vpliva na razvoj močnejše zavesti o tveganjih in negotovosti, ki jih predstavljajo ta tveganja. Razlika med tradicionalnim življenjem in življenjem v pozni moderni je namreč ta, da si lahko v prvem vedel, da bodo stvari v prihodnosti ostale bolj ali manj enake kot v preteklosti, medtem ko se v moderni ne moremo več zanašati na kontinuiteto in stabilnost. Kot rezultat tega, smo se bili prisiljeni prilagoditi spremembi in negotovosti, z ustvarjanjem in preustvarjanjem naših življenj (Beck in Beck-Gernsheim 1996).

Posledica prehoda iz tradicionalnih družb v moderne pa je proces, ki ga poznamo pod izrazom individualizacija. Le-ta je v celoti spremenil družbene odnose, kako vidimo sebe in druge okoli nas ter s tem tudi družbene institucije, ki nas povezujejo.

3.2.2.1 INDIVIDUALIZACIJA

Sprememba razmerja med družbo in posameznikom je imela namreč gromozanski vpliv na spremembo v percepciji tveganja. Na tveganja pa nismo samo gledali drugače; tudi področja, ki so bila prej samoumevna in netvegana, so postala potencialni vir tveganja. Skupna kombinacija ekonomske dislokacije in slabljenje socialnih institucij je namreč zaostрила nagnjenje za fragmentacijo družbe, ki ga je okrepilo tudi pomanjkanje konsenza o tem kakšne bi morale biti vrednote družbe. V preteklosti so vrednote bazirale predvsem na krščanskih vrednotah, vendar pa so z znanstvenim dokazom o neobstoju boga te vrednote počasi pričele izgubljati na pomenu. Tako se je pojavila potreba po prevrednotenju vrednot, ki pa je ljudi vse prej kot združila. Problemi, ki so se začeli pojavljati v zvezi s socialno kohezijo, so imeli pomembne implikacije za dnevne rutine posameznika. Pod takimi okoliščinami so postala pričakovanja in načini vedenja bližnje preteklosti neefektivna vodila za prihodnjo akcijo (Furedi 2005).

Individualizacija predstavlja družbeno stanje, ki je stranski produkt transformacije družbene ureditve iz družb mehanske solidarnosti v družbe organske solidarnosti (Jones 2003). Je paradokсна obveznost, da ustvarjamo in živimo lastno življenje ter vzdržujemo vezi in omrežja, ki so del tega življenja. Beck in Beck-Gernsheim (1996, 817) individualizacijo opredelita na dva načina:

Individualizacija po eni strani pomeni dezintegracijo prej obstoječih družbenih oblik – npr. vedno večjo neustreznost kategorij kot so razred in socialni status, spolne vloge, družina, sosedstvo itd. Obenem pa individualizacija pomeni razpad normalnih biografij, referenčnih okvirjev in “role models”, ki jih je prej sankcionirala država in družina. To pomeni, da se v modernih družbah pred posameznika postavljajo nove zahteve, nove vrste nadzora in omejitev.

Iz tega vidika individualizacija napoveduje konec fiksnih, vnaprej definiranih podob človeka (Beck in Beck-Gernsheim 1996). Posameznik je namreč prisiljen k temu, da sam oblikuje sebe in svoje življenje. Iz tega vidika individualizacija predstavlja načine na katere ljudje zaznavajo same sebe in njihove odnose, ki so potrebni konstantnih “izboljšav” in dela. Ta proces pa vključuje redno sprejemanje odločitev. V socialnem kontekstu, v katerem se ne moremo več zanašati na tradicijo, mora posameznik sam oblikovati svojo usodo (Lupton 2004). Relativna šibkost institucij, ki povezujejo individuuma z drugimi v družbi, proizvaja izolacijo. Tako proces individualizacije povečuje občutek negotovosti in do neke mere tudi

ogroženosti. Mnoge karakteristične obsesije družbe – z zdravjem, varnostjo – so produkti izkušnje socialne izolacije (Furedi 2005). Seveda pa je treba pri tem opomniti, da se te izkušnje ne nanašajo na dejansko osamljenost, vendar na občutek osamljenosti, ki je posledica hitrih in površinskih odnosov v kapitalistični družbi.

Tako imamo v moderni opraviti z zbeganim subjektom, ki nima življenjskih smernic in pravil, katere je prej dobil iz tradicije. Prisiljen si je sam postavljati pravila, sprejemati odločitve, najpomembnejši aspekt tega procesa pa je dejstvo, da v moderni družbi obstaja široko razširjeno prepričanje, da je posameznik sam odgovoren za svoje uspehe oziroma boljše rečeno neuspehe. Ta aspekt samoodločanja in postavljanja pravil na posameznika nakoplje ogromen psihološki pritisk. Danes je namreč vse prepuščeno posamezniku, ki mora sprejeti oziroma ponotranjiti nepričakovano. »Tveganja in protislovja še naprej proizvajajo družba; individualizirani sta le dolžnost in nujnost, da se spopadamo z njimi« (Bauman 2002, 45). Prostor, v katerem moderni subjekti razvrščajo svoje opcije, je vse prej kot ne-družbena sfera. Glavna značilnost teh modernih predpisov je v tem, da se morajo posamezniki, veliko bolj kot prej, z njimi delno sami oskrbeti, jih vnesti v svoje biografije s pomočjo lastnega delovanja, kar je v nasprotju s tradicionalno družbo. »Normalna biografija postane "naredi-si-sam-biografija"« (Beck in Beck-Gernsheim 1996, 818). V tem procesu ustvarjanja lastnega življenja se posameznik srečuje s številnim odločitvami, ki pa vsebujejo mnogo negotovosti, ki izvirajo iz morebitnih posledic, ki bi jih te odločitve lahko predstavljale. V moderni družbi se tako sistemska kot individualna akcija giblje proti spreminjanju teh negotovosti v gotovosti, kar se izraža v upravljanju s tveganjem.

3.3 V ISKANJU TVEGANJA – PARADOKS DRUŽBE TVEGANJA

Kljub očitni transformaciji v percepciji tveganja, ki se je zgodila v moderni, bi bilo domala nekritično, če nebi opozorili na dejstvo, da veliko ljudi jemlje tveganje kot del življenja in vse svoje odločitve ne bazira na morebitnih izidih tveganj. Prav tako tveganja, ki so prisotna v današnjem svetu v njih ne vzbujajo strahu in na njih ne gledajo iz negativne perspektive. V svoji raziskavi sta namreč Luptonova in Tulloch (Luptonova in Tulloch v Lupton 2004, 20) ugotovila tri pozitivne aspekte tveganja. Tveganje je bilo videno kot način napredovanja v življenju, način kako premagati stagnacijo. S sprejemanjem tveganj je lahko posameznik izzval samega sebe in se kot posameznik izboljšal na različnih področjih v življenju. Prav tako je bilo tveganje videno kot način vzbujanja povečanih emocionalnih stanj. Tveganje je postalo način sproščanja in pobega iz vsakdanjega rutinskega življenja. V povezavi z drugim

pogledom na tveganje, so nekateri opredelili tveganje kot možnost širjenja mej njihovih teles in osvajanja negativnih emocij strahu ter občutkov ranljivosti. Tveganje jim je omogočalo občutek kontrole nad situacijo.

Iz tega vidika je tveganje videno kot pozitivno. Predstavlja nekakšno gonilo napredka in razvoja. Nanj se ne gleda samo kot na vir potencialne nevarnosti, ampak tudi kot na možnost za odkrivanje nečesa novega in boljšega. »Če ni zgrešenih potez ni ničesar, s čimer bi za kakšno potezo rekli, da je boljša in torej ničesar, s čimer bi prepoznali pravo potezo med njenimi številnimi alternativami – niti pred in niti potem, ko jo naredimo. To, da ni nevarnosti, da bi naredili napako, ima dobre in slabe strani – gotovo je to dvomljivo veselje, saj je cena, ki jo zahteva, stalna negotovost in želja, ki verjetno ne bo nikoli zadovoljena« (Bauman 2002, 82).

Dejstvo, da se čedalje več ljudi vključuje v tvegane aktivnosti, kot so na primer adrenalinski športi, predstavlja nekakšen paradoks družbe tveganja, v kateri naj bi se ljudje povečano izogibali tveganim situacijam in negotovostim. Zgoraj navedeni pojav bi lahko opredelili kot stranski produkt same družbe tveganja in nasploh družbe, v kateri živimo danes. Ob vsej tej varnosti, rutini in predvidljivosti ni nič čudnega, da so ljudje začeli iskati nekaj, kar bi jim dalo vedeti, da so "živi". Adrenalin, ki ga posamezniki izkusijo v tveganih situacijah, namreč predstavlja poživilo v dobi, kjer postajajo vsi aspekti družbenega življenja predmet mehanizmov upravljanja in nadzora.

V nasprotju z individuimi, ki se povečano vključujejo v tvegane aktivnosti, pa je pristop do tveganja na sistemski ravni veliko bolj usmerjen v nadzorovanje tveganja. Upravljanje s tveganjem, tj. preučevanje in preračunavanje možnosti oziroma verjetnosti; stremenje k obvladovanju tveganja in spreminjanja negotovosti v gotovost, je postalo glavno vprašanje znotraj javnega diskurza.

3.4 DISKURZ TVEGANJA

Diskurz sestavljajo dejanja jezika, ki lahko vključujejo argumente, govor, zgodbo itd., ki se progresivno sestavljajo, medtem ko akter niza skupaj koncepte in dogodke v verigo pomenov, ki služijo za razvoj razumevanja. Osnovna stopnja interakcije znotraj diskurza je interakcija med stavki v produkciji pomena, ki lahko prevzame obliko zapleta, okvirjanja ali pogovornega izmenjavanja (Hall in ostali 2010). Foucault (v Jones 2003) pravi, da ljudje pridobijo svoje znanje ali svetovni nazor skozi dominantni diskurz določenega časa in prostora v zgodovini. Iz tega vidika lahko razumemo, zakaj so ljudje v današnji družbi tako

obremenjeni z negotovostmi in občutki strahu. To stanje namreč izhaja iz obstoječega diskurza, ki je diskurz tveganja.

V današnji družbi je tveganje postalo del vsakdanjega življenja in posledično tudi velik javni diskurz, preko katerega se okvirjajo mnogi socialni problemi in vprašanja. Sam diskurz tveganja bi lahko definirali kot razširjeno komunikacijo, simbolično zavedanje in pričakovanje, da sta tveganje in nevarnost, ki ga le-to predstavlja, osrednji lastnosti učinkovitega okolja oziroma fizičnega in simboličnega okolja, ki ga ljudje definirajo in izkušajo v vsakdanjem življenju (Pfuhl in Henry 1993).

Vključevanje tveganja v javni diskurz se je začelo s povezovanjem tveganja z različnimi temami skozi določeno časovno periodo. Ta proces vključevanja tveganja v javni diskurz se je dogajal subtilno in skorajda neopaženo. Skozi ponavljajočo se uporabo tveganja kot referenčnega okvira, je le-to prešlo v javni diskurz in tako spremenilo našo perspektivo sveta (Altheide 1997). V preteklosti se je iz perspektive tveganja gledalo le na določene probleme oziroma vprašanja in ravno ta postopni premik iz specifičnih problemov na razširjenost vprašanja tveganja kot prevladujoče perspektive in orientiranosti, je naredil tveganje stvar diskurza.

Tako je danes diskurz tveganja prisoten v skorajda vseh javnih informacijah in je skupen masovni družbi. Povečano si namreč delimo razumevanje tveganja in načinov kako se mu izogniti. Posledice je moč opaziti v številnih načinih, še posebej v pospešeni negativni percepciji javnega reda (npr. ulice niso varne; država mora poskrbeti za kontrolo in nadzor). Dejstvo, da čedalje več ljudi na stvari gleda iz perspektive tveganja, je povezano s samim diskurzom tveganja. Številne teme, problemi in družbena vprašanja so namreč reflektirane skozi prizmo tveganja, kateremu je ta statusna dimenzija podala lastno identiteto.⁹

Ko tveganje postane prevladujoč okvir za obravnavanje socialnih problemov, ostali okvirji in diskurzi izgubijo na pomenu. Strah, ki ga proizvaja negotovost tveganja, vključuje interakcijo med posameznikom in situacijo ter lahko drastično spremeni način obravnavanja situacije in ultimativno tudi naravo situacije same. Strah je iz tega vidika najbolj pomemben, ko je vpleten v del splošnega okvirja, skozi katerega so prikazani dogodki (Altheide 1997).

3.4.1 OKVIRJANJE

Pojem okvirjanja bi lahko najbolj ponazorili v povezavi s propagando. Le-ta namreč prikazuje enodimenzionalno sliko realnosti in zatira vsak glas alternativnega mišljenja, ki ni v skladu s

⁹ Ta proces je mogoče opaziti v demonizaciji Islama, kjer so vsi njegovi pripadniki obravnavani kot potencialni teroristi.

sliko, ki jo prikazuje vladajoča elita. »Okvirji se namreč osredotočajo na to, kaj bo diskutirano, kako bo diskutirano in navsezadnje na to, kako ne bo diskutirano« (Altheide 1997, 478). Teorija okvirjanja predpostavlja, da način na katerega so informacije predstavljene ali perspektiva, ki je prevzeta v sporočilu, vpliva na odzive, ki jih bodo imeli posamezniki na določena vprašanja in probleme (Nabi 2003). Tako je javno razumevanje določenega vprašanja oziroma problema odvisno od okvirjanja le-tega. Okvirjanja so del širših procesov selekcije in strukturiranja socialnih problemov ter spremenljivi rezultati stalne socialne konstrukcije realnosti (v našem primeru percepcije tveganja). Proces okvirjanja je poskus uveljavljanja določene slike ideje varnosti oziroma nevarnosti objekta, dogodka ali procesa (Kajfež-Bogataj in ostali 2010). Iz tega vidika okvirji delujejo kot perspektiva, ki promovira določene dele informacij, medtem ko druge zanemarja. V trenutku ko ta okvir prevzamejo prejemniki, lahko ta okvir vpliva na posameznikovo percepcijo problemov in potrebnih rešitev za le-te (Nabi 2003). Preko uporabe okvirja tveganja, se tako družbeni in osebni problemi pričnejo ocenjevati iz stališča tveganja, kar lahko temeljito vpliva na percepcijo teh problemov in posledično tudi na percepcijo družbene realnosti

Samo okvirjanje je najbolj opazno v današnjih masovnih medijih, ki preko selekcioniranja vsebine, ki jo prikazujejo javnosti, in načina, kako so te vsebine prikazane, do neke mere oblikujejo percepcijo javnosti. Masovni mediji so, še posebej preko novic, pripomogli k vzponu visoko racionaliziranega "problemskega okvirja", ki proizvaja poročila o tveganjih in nevarnostih. Njegove karakteristike vključujejo narativno strukturo, univerzalne moralne pomene, specifičen čas in prostor ter nedvoumen fokus na nered, ki je kulturno resonančen (Altheide 1997). Proces okvirjanja, ki se uporablja v današnjih medijih, pa vsekakor ni namenjen prikazovanju objektivne slike družbene realnosti.

3.4.2 MASOVNI MEDIJI

Živimo v informacijski dobi, ki ji vladajo masovni mediji. Iz dneva v dan se namreč srečujemo z ogromnim številom informacij, ki konstruirajo naš pogled na svet in družbeno situacijo. V idealno-tipski obliki so mediji objektivno informacijsko sredstvo, katerih cilj je "zasledovanje" resnice in njeno posredovanje širšim množicam, katerim le-ta omogoča boljše razumevanje sveta in dogajanja okoli njih. Ker pa moramo ostati na realnih tleh, je potrebno opozoriti, da je dejansko stanje daleč od idealnega. V zadnjih desetletjih je namreč prišlo do obsežne monopolizacije medijev, katere posledica je centralizacija vplivnih masovnih

medijev v rokah redkih lastnikov korporacij in medijskih mogotcev¹⁰, kar pod vprašaj postavi objektivnost in kredibilnost medijskega poročanja. Masovni mediji lahko namreč v napačnih rokah hitro postanejo močno ideološko orožje, ki oblikuje družbeno-medijsko realnost in determinira družbeno pomembne diskurze. Kaj državljani slišijo in vidijo vsak dan, je ključni aspekt tega konsenza. Masovni mediji in popularna kultura igrajo veliko vlogo v tem procesu, vendar poleg njih igrajo vlogo tudi uniformirani ljudje, ki dominirajo socialne storitve, in ostali družbeno spoštovani posamezniki (Altheide 2006). Širši efekti prikazovanja masovnih medijev vključujejo načine na katere javna percepcija problemov in vprašanj vključuje definicije, scenarije in jezik iz televizijskih poročil (Altheide 1997). Ravno zaradi tega močnega ideološkega aspekta, lahko masovni mediji delujejo kot ustvarjalci javnega soglasja ter mobilizatorji množic v podporo političnim in gospodarskim delovanjem. Primer tega procesa je tudi ustvarjanje medijske kulture strahu, ki deluje kot močno orožje v legitimaciji delovanj političnih in gospodarskih elit. Mediji in popularna kultura namreč preko poročanja o nevarnostih veliko pripomorejo k konstrukciji diskurza tveganja.

Ker so mediji za mnoge edini vir informacij iz katerih si oblikujejo celostni pogled na svet, lahko s preveliko in namensko pozornostjo za določene incidente oziroma dogodke, mediji popačijo percepcijo družbene realnosti širše javnosti. Ta proces je prisoten tudi v medijski produkciji agende tveganja.

Masovni mediji so namreč glavni mehanizem za posredovanje informacij o tveganju širši javnosti. V veliko primerih ljudje različnih fenomenov nebi obravnavali kot tvegane, če ne bi o njih tako poročali mediji. Le-ti namreč preko identificiranja tveganja in njegove resnosti igrajo pomembno vlogo v vzpostavljanju agende tveganja (Lupton 2004). Študije so pokazale, da medijski poudarki glede določenih kriminalnih dejanj in bolezni vodijo k temu, da v javnosti vzbudijo povečan občutek nevarnosti v relaciji do njih (Furedi 2005). Eden glavnih aspektov medijskega prikaza tveganja je tudi valjenje krivde na specifične posameznike, socialne skupine ali institucije, ki so prikazani kot odgovorni za določene nevarnosti in so zaradi tega pogosto stigmatizirani (Lupton 2004). Proces prenašanja krivde je mogoče opaziti v stigmatizaciji pripadnikov Islama v povezavi s terorizmom; stigmatizaciji manjšinskih skupin (kot so revni in homoseksualci) v primeru nalezljivih bolezni itd.

Na tem mestu moram omeniti veliko vlogo interneta, ki s svojo široko dostopnostjo in obsežnim spektrom informacij, močno vpliva na vzpostavljanje diskurza tveganja. Na internetu je namreč mogoče dostopati do zajetnega kupa podatkov o statistikah; novih izumih

¹⁰ Leta 1983 je bilo 50 dominantnih lastnikov medijskih korporacij; danes jih je le pet. Teh pet korporacij odloča kaj bo in kaj ne bo videla večina državljanov (Bagdikian 2004).

na področju znanosti; naravnih katastrofah; teorijah zarot itn. Ker pa je internet "open-source" medij in lahko preko njega izraža mnenje vsak, ki ima dostop do interneta, se kaj hitro zgodi, da določene teme preplavijo iracionalne in subjektivne razlage, ki ne bazirajo na preverjenih podatkih.¹¹ Poplava le-teh posamezniku otežuje oblikovanje objektivnega mnenja, kar se lahko izrazi v napačni predstavi o določenih temah. Kljub temu, da internet predstavlja večjo možnost izražanja in konstruktivnih debat med ljudmi iz vsega sveta, le-ta predstavlja širšo dimenzijo vzpostavljanja diskurza tveganja.

Kljub obsežnemu vplivu medijev na percepcijo tveganja v moderni družbi pa situacija ni tako črno-bela. Veliko ljudi je namreč kritičnih do medijskega poročanja, še posebej v današnjih časih, ko je veliko ljudi spoznalo, da poročanje masovnih medijev ni vedno objektivno in v interesu podajanja realnih informacij širši javnosti. Zato tudi ne moremo trditi, da so skrbi gledalcev preprosto ustvarjene z izpostavljenostjo preko masovnih medijev. Ljudje so namreč pogosto oznanjeni in sumničavi glede načinov na katere mediji senzacionalizirajo tveganja, da bi privlačili občinstvo (Lupton 2005). Kljub temu vloge masovnih medijev v produkciji diskurza tveganja ne gre zanemarjati.¹² Preko vzpostavljanja in širjenja agende tveganja se namreč vzpostavlja ozračje, ki v ljudeh vzbuja strahove glede vsakodnevnih dejavnosti.

3.5 UPRAVLJANJE S TVEGANJEM

Efektivnost izraza tveganje izhaja iz dejstva, da se ne nanaša na določeno kategorijo dogodkov, ampak je način prikrivanja, objektiviranja, merjenja in upravljanja s tveganji. V dvajsetem stoletju je razvoj zavarovanja pripomogel k klasificiranju širokega spektra nevarnosti (na primer domače nesreče kot gospodinjstva tveganja). Tak razvoj izraza tveganje, v kontekstu vzpona kapitalizma, poudarja, da imajo vse človeške aktivnosti inherentne nevarnosti in da cilj ni njihovo izkoreninjenje, vendar nadzor nad njimi preko umeščanja le-teh v okvir in predlaganja popravkov ali kompenzacij. Tehnike zavarovanja so tako postale ključno orodje v upravljanju in popravljanju tveganj (Bouida in Jas 2007). Obljuba varnosti namreč narašča skupaj s tveganji in jo je treba proti zavedajoči in kritični javnosti vedno znova potrjevati s kozmetičnimi ali dejanskimi posegi v tehnično-ekonomski razvoj (Beck

¹¹ Tako lahko na internetu zasledimo razlage o zarotah plazilcev; nevarnosti različnih produktov; globalnem segrevanju; genetsko spremenjeni hrani itn.

¹² Prav tako ne gre zanemarjati kritičnih medijev, ki delujejo reflektivno in opozarjajo na pretiravanje v obstoječem medijskem poročanju ter poskušajo prikazovati čim bolj realno sliko stanja v družbi. Delujejo kot proti pol »mainstream« medijem, ki prikazujejo popačeno sliko družbene realnosti. Problem teh kritičnih medijev pa je njihova dostopnost, saj so zaradi monopolizacije medijev odrinjeni na rob medijskega sveta. Kljub temu njihovega vpliva ne gre podcenjevati, saj njihovo poročanje vpliva na oblikovanje in širjenje kritične misli zavajanja in kontrole.

2001). V mnogih primerih je tako lahko upravljanje s tveganjem uporabljeno za prilagajanje industrijskih in tehnoloških aktivnosti ali za omogočanje razvoja novih (Bouida in Jas 2007). Poleg institucionalne reflektivnosti upravljanje s tveganjem vključuje tudi individualno reflektivnost. Prisotnost tveganja v naših osebnih življenjih je tako prodorna, da ni samo stvar dvoma v znanstveno znanje. Upravljanje s tveganjem je iz tega vidika proces, ki poteka vsakodnevno, tako na ravni posameznika kot na ravni družbe. Gre se za upravljanje negotovosti v vseh področji naše vsakodnevne eksistence (Jones 2003). Tveganja tako postanejo »/.../ dostopna za neosebne administrativne regulacije, katere bazirajo na znanstvenih principih, ki evakuirajo moralno in politično sfero. Z ustvarjanjem jezika tveganja skozi uporabo koncepta možnosti, je znanost dosegla transformacijo jezika nesreče in nevarnosti, z implikacijo, da preračunljivi individuumi modificirajo njihovo vedenje glede na racionalne odločitve« (Hollway in Jefferson 1997, 258). Proces te modifikacije je povezan z reflektivnostjo, saj posamezniki na podlagi le-te prilagajajo svoje vedenje glede na vzpostavljene norme in pravila. Slednji proces pa vsebuje moralni aspekt, ki posameznika sili k vzpostavljenim načinom upravljanja s tveganjem. Za našo družbo je namreč značilno, da, kljub povzdigovanju individualnosti in avtonomnosti individuuma, v praksi slednjih posamezniku ne priznava. Tako je posameznik, ki ne upravlja s tveganjem in sprejema tveganje, v velikih primerih stigmatiziran in je podvržen družbenemu moraliziranju.¹³

Pomembna karakteristika sodobne družbe je namreč način kako gleda na spremembe in alternativne načine življenja. V današnji zahodni družbi je izraz sprememba namreč dobil negativni prizvok. Konstantno stremljenje k varnosti, stabilnosti in predvidljivosti je spremembo transformiralo v vir tveganj, v nekaj nepoznanega, nepredvidljivega. Sprememba ni več videna kot rešitev problemov s katerimi se sooča družba, temveč vir le-teh. Posledično, gledano iz stališča percepcije tveganja v obstoječi družbi, postane vsaka, še tako majhna sprememba, objekt mehanizmov za upravljanje s tveganjem. Napihnenost problemov, ki je karakteristična lastnost današnjega kalkulusa tveganja, sledi iz upada podpore perspektivi socialne spremembe. Neuspeh v človeškem trudu pri odkrivanju rešitev za resne probleme v preteklosti, se je pretvoril v opozorilo tistim, ki iščejo spremembe v prihodnosti. Kljub očitnim napakam kapitalizma in demokracije, ki so se pokazale v zadnjih nekaj letih, je tako v političnem diskurzu skorajda nemogoče zaslediti govor o konkretni družbeni spremembi. Slab

¹³ Tako je posameznik, ki je pripravljen sprejeti tveganje, ki ga prinese uživanje mamil, stigmatiziran kot »narkoman«. Prav tako je človek, ki ne pazi na prehrano in nima idealne postave, lahko označen kot »debeluh, ki ga kmalu zadel srčni infarkt« itn. Taki primeri kažejo na dejstvo, da je avtonomnost posameznika možna le do meje, do katere ta individuum ne škoduje samemu sebi. Se pravi mora upravljati s tveganji na način, ki je družbeno sprejemljiv.

izid nacizma in komunizma v dvajsetem stoletju je namreč še vedno globoko zakoreninjen v zahodni zavesti. Družbeni poskusi, ki so se ponesrečili, so tako za sabo pustili obsežno mero suma glede sprememb, kar neizbežno vpliva tudi na način kako ljudje gledajo na prihodnost. Percepcija prihodnosti vsebuje pričakovanja, da se bo situacija poslabšala. Večina javnomnenjskih raziskav je pokazala, da javnost gleda na prihodnost z občutki strahu (Furedi 2005).

Dejstvo, da je dandanes vsaka stvar ocenjena iz stališča tveganja, ter da so spremembe videne kot povzročiteljice problemov, onemogoča oziroma ovira eksperimentiranje in inovacije na številnih aspektih družbenega življenja. Nemogoče je namreč vedeti, kakšen bo izid sprememb in zato so ljudje, vlade, organizacije itd., nagnjene k ohranjanju obstoječega stanja oziroma k popravljanju le-tega. V tem procesu popravljanja oziroma upravljanja tveganja pa so ključnega pomena strokovnjaki, ki nam s strokovnimi nasveti svetujejo kako upravljati s tveganji.

3.5.1 VZPON STROKOVNEGA SEKTORJA

V zadnjih nekaj desetletjih smo bili priča vzponu strokovnega sektorja, ki ga sestavljajo "strokovnjaki" za različna področja življenja, ki vključujejo proizvedena ali izmišljena tveganja. Ti strokovnjaki trdijo, da imajo znanje, ki ga navadni ljudje ne morejo imeti. Njihovi pogledi so obravnavani kot bolj pomembni in globoki, kot tisti od širše javnosti. Čeprav si strokovnjaki pogosto nasprotujejo, družba težko ignorira mnenja, ki jih le-ti podajajo (Furedi 2009b). Tipi internih tveganj in nevarnosti oziroma "proizvedenih negotovosti" namreč predvidevajo trojno participacijo znanstvenih strokovnjakov v vlogah producentov, analistov in dobičkarjev pri definiranju tveganja. Pod temi pogoji se mnogi poskusi omejevanja in kontroliranja tveganja spremenijo v širjenje negotovosti in nevarnosti. Tako se obstoječi koncept tveganja, ki je povezan z družbo tveganja in proizvedenimi negotovostmi, nanaša na specifično sintezo znanja in nepoznavanja (Beck 1999). Ta element nepoznavanja tveganj s katerimi se soočamo v vsakodnevnem življenju, ustvarja potrebo po strokovnjakih, ki nam lahko svetujejo kako uspešno upravljati s tveganjem. Negotovost posameznikov v odločanju glede življenjsko pomembnih stvari vzbuja strah zaradi katerega mnogi prenašajo odgovornost glede teh elementarnih odločitev na specialne svetovalce. Iz tega je tako nastala industrija urjenja v menedžmentu in svetovanju.

Ta fenomen se je razširil skozi vse sekcije družbe. Nesposobnost avtoritet, tako v privatnem kot tudi javnem sektorju, je privedla do proliferacije ritualov, ki so jim pomagali, da so se

izognili problemom in odlagali s soočenji. Tako se mnogo institucij danes zanaša na svetovalce in mentorje, ki nadzorujejo vsakodnevne človeške odnose v različnih sferah družbenega življenja (Furedi 2005).

Strokovnjaki imajo še posebej pomembno vlogo v politiki, kjer je njihova vloga zagotavljanje strokovnega znanja, pogosto v kontekstu implementacije novih zakonov in razvoja novih teles, ki so namenjena za reguliranje potencialno nevarnih aktivnosti. Problem pri identificiranju, upravljanju in ukvarjanju s tveganji, ki jih predstavljajo le-te, poleg težavnosti proizvodnje nespornega znanja, predstavlja tudi tekmovanje znanstvenikov z drugimi praksami in oblikami logike (Bouida in Jas 2007). Ker živimo v kapitalizmu, kjer je vse postalo podrejeno kapitalu, tudi sama znanost ni ostala izjema. Tako znanstveni strokovnjaki tekmujejo med sabo za pridobitev raziskovalnih sredstev, ki pa jih pogosto dobijo tisti, ki so se najbolj pripravljene podrediti interesom politike in gospodarstva. Poleg takih "strokovnjakov" imamo opraviti še s celo sfero drugih, ki svetujejo posameznikom kako naj živijo svoja življenja. Strokovnjaki nam priporočajo našo dieto; svetujejo kako naj se oblačimo; koliko in kako naj se gibljemo; kako naj vzgajamo hišne živali; kako naj se soočamo s stresom itd. Ta obširna potreba po strokovnjakih in produktih, ki nas obvarujejo, je ustvarila plodna tla za razcvet industrije, ki temelji na varnosti in ukvarjanju z modernimi strahovi.

3.5.2 INDUSTRIJA VARNOSTI

V kulturi strahu, kjer vlada konstanten občutek ogroženosti in negotovosti, ki v ljudeh vzbuja strah, je začela cveteti industrija varnosti. Promoviranje strahu je namreč odprlo donosen komercialen trg z "varnostjo", kot hitro nastajajočo največjo globalno rastočo industrijo. V teh časih negativne globalizacije je strah razvil svoj lasten trenutek. Anksiozni individuumi si v takem okolju želijo kakršenkoli občutek varnosti v življenju, ki se vse bolj prostovoljno klanja heteronomiji državne in kapitalske avtoritete (Davis 2008). Zdravila, potrebščine za osebno higieno, varnostni sistemi, orožje, bunkerji, velike zaloge hrane, terapije itn., vse te produkte in še več si je možno kupiti in si z njimi zagotoviti zaščito pred zunanjim svetom, ki "ogroža" našo varnost. Vendar se je tu potrebno vprašati do kakšne mere je naša varnost res ogrožena? Nam tveganja s katerimi se soočamo vsak dan res predstavljajo tako nevarnost, da bi morali konstantno slediti vzpostavljenim načinom upravljanja s tveganjem?

Dejstvo je, da se je stopnja varnosti v zadnjih nekaj desetletjih v veliki meri povečala, a se kljub temu vse bolj bojimo za svojo varnost. Do tega je prišlo delno zaradi tega, ker obstaja

malo priložnosti za zaslužek denarja preko prepričanja ljudi, da so zdravi in varni, medtem ko lahko s promoviranjem strahu ustvariš velik dobiček (Gardner 2009). »"Podjetniki strahu" so namreč zelo inovativni, ko pride do obračanja majhnih problemov v grožnje, za katere lahko priskrbijo zdravilo ali produkt, ki nam bo zagotovil našo varnost« (Furedi 2009b). To napihovanje je še posebej lepo opazno v marketingu farmacevtske industrije, ki s prepričevanjem zdravih ljudi, da so bolni, ustvarjajo velikanske profite.¹⁴ Farmacevtska podjetja so aktivno vključena v sponzoriranje definicij bolezni in njihovo promocijo, tako naročnikom kot potrošnikom. Socialno konstrukcijo bolezni počasi zamenjuje korporativna konstrukcija. Preko teh konstrukcij se običajna obolenja preobrazijo v resne bolezni, obravnavanje osebnih problemov kot medicinskih in percepcija tveganja v percepcijo bolezni (Moynihan in ostali 2002).

Največji akter v promoviranju tako zdravstvenih kot tudi drugih tveganj so, kot sem že omenil, mediji. Oddaje, ki širijo strah in proizvajajo potencialne žrtve, ustvarjajo potrebo po produktih ali storitvah, ki obljublajo varnost. Ker medije podpirajo večje korporacije, lahko le-te posledično do neke mere vplivajo na vsebine, ki se prikazujejo javnosti. To predstavlja resen problem, saj take korporacije ustvarjajo neizmerne profite na umetnih strahovih, ki jih ustvarjajo mediji. Marketing namreč promovira občutke varnosti, da bi pritegnil potrošnika, ki se počuti ogroženega zaradi propagande strahu, k nakupu promoviranih izdelkov. Tako je povezava sklenjena in strah postane dominantna valuta javnega življenja. Je vedno bolj izkoriščen javni vir za povzdigovanje legitimnosti in avtoritete obstoječih političnih in ekonomskih institucij (Davis 2008).

4 KULTURA STRAHU

4.1 STRAH

Strah je močno ambivalentno čustvo, saj po eni strani služi kot obrambni mehanizem, ki človeku omogoča preživetje, po drugi strani pa je lahko zelo destruktiven, saj "zamegli" človekovo percepcijo in mu onemogoči normalno delovanje in interakcijo z drugimi. Tako se lahko človek, ki ga je strah ob soočenju s smrtno nevarnostjo, hitreje umakne kot človek, ki nima tako močnega občutka strahu. Nasprotno lahko človek, ki ga je strah v različnih socialnih situacijah oziroma nasploh v življenju, težje funkcionira kot oseba, ki je ni strah.

¹⁴ Še posebej je v primeru proizvodnje bolezenskih stanj problematična sodobna psihiatrija, ki s konstrukcijo bolezni kot so ADD (Attention Deficit Disorder) zdravi otroke, ki dejansko niso bolni in obenem ustvarja paniko med številnimi starši.

Strah je namreč tudi konstruktivno čustvo. Ko skrbimo glede tveganja, smo bolj pozorni na njega in ukrepamo, kjer je potrebno. Strah nas drži žive in nam omogoča cvetenje. Vendar je nerazumni strah čisto druga zadeva. Rastoča prisotnost nerazumnega strahu v vseh državah zahodnega sveta povzroča sprejemanje vedno več nespametnih odločitev v ukvarjanju s tveganji, na katere naletimo vsak dan (Gardner 2009). To izhaja iz dejstva, da lahko nekaj, česar se ljudje bojijo, da je resnično, postane resnično v svojih posledicah. Strah tako ustvari svojo lastno realnost (Beck 2001b).

Za produkcijo reakcije strahu v ljudeh je namreč potrebno prepoznanje situacije kot posedujoče potencialne nevarnosti, ki je resnična ali imaginarna. Ta koncepcija potencialne nevarnosti je to, kar bi lahko imenovali zaznano tveganje in je jasno definirano s strani akterja v povezavi z drugimi (Altheide in Michalowski 1999). Problem nastane, ko je večina nevarnosti s katerimi se sooča moderni človek, izmišljenih nevarnosti. Ko navidezni strahovi postanejo "resnični", je njihov vpliv na posameznike uničujoč. Zato se je potrebno naučiti dvomiti v naše napihnjene strahove, preden nas uničijo. Pravi strahovi imajo svojo mesto, saj nas svarijo pred nevarnostjo, medtem ko lažni in pretirani strahovi povzročajo zmedo (Glasner 1999).

4.1.1 PARAMETRI STRAHU

Če bi rekli da na oblikovanje strahu, ki ga občutijo ljudje, vpliva le kultura in socializacija v emocionalno kulturo družbe, bi bila ta izjava zelo enodimenzionalna. Strah je namreč kompleksno čustvo, na katerega vplivajo različni dejavniki, ki so včasih odvisni in včasih neodvisni od posameznika. Tudor (2003) v svojem eseju o sociologiji strahu opredeli model v katerem predlaga, da so načini, v katerih je strah artikuliran in izkušen, posledice kompleksnih interakcij med seti skupinskih spremenljivk. Tako je izkušnja strahu odvisna od fizičnega okolja, kulture, socialne strukture, telesa, osebnost in socialnih okoliščin.

Fizična okolja v katerih živi človek lahko tako direktno, v svoji dejanski nevarnosti, ali indirektno, ko prispevajo k intenzivnosti, trajanju in karakterju strahu, vplivajo na stopnjo strahu. To pogosto vključuje zgrajeno okolje, kjer je neizogibno zbrisane fizičnega, kulturnega in socialnega specifično očitno. Tako bodo ljudje, ki živijo v okolju, kjer obstajajo razne okoljske grožnje, veliko bolj dovzetni za občutke strahu, ravno tako pa bo stopnja napredka na področju odkrivanja groženj pripomogla k večji opredelitvi morebitnih nevarnosti in posledično povečani potencialnosti za strah.

Kultura pripomore k načinom v katerih konstruiramo stanja strahu. Kulturo sestavljajo odnosi, vrednote, stereotipi, spomini, ideje in prepričanja, ki so del kulturne zavesti in potujejo ter se reproducirajo preko institucij določene kulture. Kulture nas opozarjajo na to, katere dejavnosti so nevarne in kako se jih moramo braniti ter s tem ustvarjajo pogoje za povečano stanje strahu. Kako izkušamo in opredeljujemo strah, je bistveno odvisno od kanalov izražanja, ki nam jih omogočijo naše kulture.

Percepcija strahu je globoko odvisna tudi od samih socialnih struktur, ki preko ponavljajočih vzorcev socialnih aktivnosti, ki oblikujejo in reproducirajo naše socialne strukture in odnose med socialnimi akterji, vplivajo na konstrukcijo strahu tako kot na vsak aspekt človeškega prizadevanja. Ta konstrukcija je lahko namerna in uporabljena za vzdrževanje oblasti ter reda, kar lahko ponazorimo s primerom javnih usmrtitev, ali pa je bolj neposredna, ko lahko nepričakovane posledice spreminjajočih se socialnih struktur generirajo potencial za strah. Tako lahko povečana individualnost in povečana razgradnja socialnih omrežij v urbanih središčih povzroči povečano osamljenost in s tem stopnjo anksioznosti.

Vpliv telesa temelji na dejstvu, da posamezniki pogosto izkusijo njihovo emocionalno in telesno stanje kot tesno povezano. V primeru strahu je trdno vzpostavljen fiziološki vzorec odziva, kateri ima lahko različne možne posledice v kombinaciji z drugimi aspekti konstitucije individuuma in z bolj splošnimi lastnostmi strukturiranih okolij strahu. Človekovo samozavedanja lastnega telesa in njegovih lastnosti bo namreč vplivalo na reakcijo v potencialno ogrožajočih situacijah. Tako bo človeka, ki se zaveda, da je šibkejši, bolj strah kot tistega, ki se ima za močno osebo. Na samo reakcijo v stiku z tako situacijo pa vplivajo tudi spol, etničnost in starost.

Na dojetje strahu in reakcijo v ogrožajočih situacijah, pa bo v veliki meri vplivala osebnost posameznika, ki je rezultat predhodnih izkušenj. Tako bo posameznik v določenih situacijah reagiral različno, odvisno od njegovih psiholoških dispozicij. Nekateri posamezniki so veliko bolj nagnjeni k anksioznosti, medtem ko je pri nekaterih stopnja strahu skoraj nična. V večini so lastnosti individualnih osebnosti, v interakciji s socialnim, kulturnim in fizičnim, takšne da generirajo specifično konstrukcijo strahu na individualni ravni.

Poleg tega da smo ljudje fizični in psihološki subjekti, smo tudi socialni. Naše zavedanje samega sebe namreč izhaja iz naših socialnih okoliščin. Tako na našo samopodobo vpliva tudi sama interakcija z drugimi. Posledično bo ta naš socialni obstoj različno vplival na način česa se bomo bali in kako se bomo bali. V različnih točkah v našem življenjskem ciklu se naša naklonjenost občutkom strahu razlikuje, ravno tako kot se razlikuje tudi percepcija nevarnosti implicitnih v različnih situacijah. To odraža socialne okoliščine v katerih posamezniki v

različnih točkah cikla tipično najdejo same sebe. Vse te pozicije, posamezno ali kolektivno, vplivajo na karakter naše potencialne ali aktualne bojazni.

Iz zgoraj navedenega sledi, da na situacijo v današnji zahodni družbi vpliva več dejavnikov, ki sem jih omenil že pri transformaciji percepcija tveganja. Čeprav je fizično okolje dokaj varno¹⁵, pa naša kultura, ki ima dolgo zgodovino vojn, epidemij in slabih odločitev, v povezavi s preходом v reflektivno moderno, katere posledica je bila individualizacija, močno vpliva na prisotnost strahu v naši družbi. Individualizirani posamezniki, ki so dnevno izpostavljeni veliki količini odločitev in so prisiljeni sami pisati svojo zgodbo brez pomoči družbenih institucij, so bolj dovzetni za občutke strahu, ki izvirajo iz tveganj vsakdanjega življenja. Dejavniki, ki so vplivali na transformacijo v percepciji tveganja in konstitucijo družbe, ki se povečano obremenjuje z proizvedenimi ali imaginarnimi tveganji, so ustvarili plodna tla za manifestacijo strahov, ki pestijo zahodno družbo. Jasno je, da ti strahovi niso v celoti odvisni samo od zahodne kulture, temveč tudi od širših družbenih procesov, ki so spremljale industrializacijo in modernizacijo.

4.2 PRESTRAŠENI V DOBI VARNOSTI

Kljub temu, da naše strahove in domišljijo oblikujejo naše osebne izkušnje, danes večino strahov ne temelji več le-teh. Če bi morali opredeliti definicijsko lastnost kulture strahu, je to prepričanje, da je človeštvo soočeno z močnimi destruktivnimi silami, ki grozijo naši vsakdanji existenci (Furedi 2005). Te sile, s katerimi smo se prisiljeni spopadati, pa niso neopredeljene. Tako imamo opraviti s teroristi, kriminalci, pedofili, naravnimi katastrofami, bakterijami, vesoljci itn. Vsakodnevno se nevarnost, ki jo predstavljajo te sile, širi skozi družbo in vzbuja občutke strahu in anksioznosti.

Kot sem že omenil, v procesu širjenja strahu osrednjo vlogo igrajo masovni mediji, ki konstruirajo diskurz tveganja in obenem oblikujejo javno agendo znotraj katere ta diskurz poteka. Mediji strah naredijo del našega vsakdana in naše kulture. »Strah je tako postal sponka popularne kulture, ki sega od zabave do groze. Američani trgujejo s strahom; medijske agencije ga poročajo, producirajo in promovirajo; policija in ostale formalne agencije socialne kontrole ga marketirajo; občinstvo ga gleda, bere in celo zahteva« (Altheide in Michalowski 1999, 480).

Čeprav je socialno okolje v katerem živimo varno, pretirani strahovi postajajo vedno večji del simboličnega sveta. Sledenje je mogoče opaziti tudi v raziskavi Slovenskega javnega mnenja

¹⁵ Če izvzamemo okoljske probleme.

(Toš 2012). Kljub dejstvu, da se prebivalci Slovenije v svojih soseskah počutijo varne (53,7 % jih je na vprašanje "Kako varno se počutite v vaši soseski v teh dneh?" odgovorilo, da zelo varno in 45,1 % varno), je mogoče opaziti zanimivo protislovje v primerjavi z ostalimi vprašanji. Velik del, 68,4 %, namreč zaradi lastne varnosti ne nosi pri sebi večje količine denarja, prav tako pa jih 34,4 % ponoči raje ne hodi ven. Skupaj 67,3 % (od tega 17 % zelo skrbi; 20,7 % precej skrbi; in 29,6 % le malo skrbi) vprašanih skrbi, da bi se Slovenija zapletla v vojno. Prav tako 63,8 % (15,7 % jih zelo skrbi; 18,4 % jih precej skrbi; in 29,7 % ji skrbi le malo) vprašanih skrbi, da bi v Sloveniji prišlo do terorističnega napada. Slovence pa skrbi tudi, da bi prišlo do državljanske vojne. 61,2 % (16,1 % zelo; 16,4 % precej; in 28,7 % vsaj malo skrbi) vsaj malo skrbi, da bi prišlo do te situacije. Pomembno je pripomniti, da je kar 53,3 % anketirancev živel v krajih, ki so imeli manj kot 2000 prebivalcev. Za manjše kraje so ponavadi značilne bolj tesne vezi in trdna socialna omrežja, ki posamezniku dajejo občutek varnosti. Kljub temu, da je bilo okolje dojeto kot varno, pa je velik del anketirancev izrazil skrb glede nevarnosti v obliki vojn in terorizma. To gre delno pripisati dejstvu, da je bil večji del anketirancev ženskega spola (57,8 %), ki so bolj čustvene in dovzetne za občutke strahu. Prav tako je bil večji del anketirancev (82,2 %) starejših od trideset let, kar močno vpliva na percepcijo družbe. V njihovi zavesti je namreč lahko še vedno prisotna slika vojne za osvoboditev ter notranjih vojn v bivši Jugoslaviji. Starejši ljudje pa so pogosto tudi prej socialno izolirani, kar lahko poveča občutke ogroženosti in strahu. Še posebej zanimiv je primer zaskrbljenosti glede terorističnega napada, glede na to, da v Sloveniji do tega še nikoli ni prišlo. Kljub temu lahko iz odgovora sklepamo, da anketiranci to grožnjo jemljejo kot realno možnost. To do neke mere pokaže vpliv medijskega propagiranja terorizma kot novega največjega sovražnika, ki predstavlja nevarnost celotni družbi. Terorizem tako postane grožnja in skrb tudi v majhnih mestih in vaseh, kjer je verjetnost terorističnega napada skorajda nična.

Ko med javnostjo vladajo taki občutki ogroženosti in strahu, se le-ta povečano obrača k formalnim agentom socialne kontrole za reševanje problemov, katero vključujejo več sile in več institucij, ki so namenjene zadrževanju teh problemov (na primer zapori) (Altheide in Michalowski 1999). »Kultura strahu je namreč ustanovljena na politiki mej, ki omogočajo sistematično vključevanje in izključevanje populacijskih skupin« (Linke in Smith 2009, 10). Preko medijev se konstruira relacija med "nami" in "drugimi", ta dihotomija pa dobi aspekt strahu, ko ti "drugi" pričnejo predstavljati grožnjo. Tako je tudi v najbolj intimnih odnosih. Primer ki potrjuje to dejstvo, je že predvajanje različnih oddaj na programih kot so Crime&Investigation Discovery, ki prikazujejo primere kako posamezniki, na navidez

nedolžnih zmenkih, postanejo žrtve serijskih morilcev. Nekatere prikazujejo celo primere umorov med zakonci in drugimi člani družine. Pod vsemi temi primeri pa se nahaja preprosto sporočilo: "da nismo varni tudi pred svojimi najbližjimi". Ko taki odnosi in načini vedenja ne morejo biti več obravnavani kot samoumevni in gotovi, postanejo izkušnje, ki so bile prej preproste, tvegane. Zmanjšan občutek kontrole namreč spremeni vsako še tako osnovno aktivnost in odnos v vprašanje varnosti (Furedi 2005). Seveda ne trdim, da ti primeri niso resnični, vendar se s prikazovanjem koncentriranih primerov zgodb, ki procentualno niso obsežni glede na celotno populacijo, dejanska situacija napihuje in prikazuje kot resen problem, ki grozi vsem. To napihovanje problemov lahko v posameznikih vzbudi mišljenje, da so vsi ti problemi izredno pomembni in pogosti, kar se lahko izrazi v mišljenju, da so lahko tudi sami potencialne žrtve. Tako lahko posamezniki vidijo vsako interakcijo z drugimi kot vir potencialne nevarnosti, kar močno vpliva na kvaliteto in količino te interakcije. Kultura strahu namreč odtuji ljudi drug od drugega. Vzgaja atmosfero suma, ki odvrča ljudi od soočenja z izzivi, s katerimi se spopada družba (Furedi 2005). Strah pred kriminalom je, na primer v ZDA, vodil k temu, da je veliko število ljudi spremenilo njihove navade in stil življenja, kar je vključevalo načrtovanje in spreminjanje prostora ter časa za nakupovanje, kraj dela, kraj bivanja itn. Mnogi posamezniki si kupujejo orožje, vgrajujejo varnostne sisteme, spreminjajo dopust in potovalne načrte itn. (Altheide in Michalowski 1999). Posamezniki so se tako, zaradi občutkov strahu, ki jih dobijo iz promoviranja obsežnega števila nevarnosti, bodisi resničnih bodisi imaginarni, prisiljeni nadzorovati in obenem prilagajati svoj način življenja in navsezadnje sebe. Ključni aspekt kulture strahu je dejstvo, da se nadzor in moč izvršujeta preko koncepta tveganja. Posamezniki se preko upravljanja s tveganji samo-nadzorujejo. Dokler pogoji karakteristik družbe tveganja soobstajajo z obrambami proti anksioznosti, ki jo povzročajo negotovosti, bodo ljudje nagnjeni k diskurzu in praksam, ki se zdijo, da ponujajo upanje za red in kontrolo (Hollway in Jefferson 1997). Da bi se izognili tveganjem, ki so prisotna v vsakodnevnih življenjih, je večina ljudi začela stremeti k varnosti, stabilnosti, predvidljivosti. To je mogoče opaziti tudi v nepripravljenosti ljudi in institucij na spremembe.

Kljub vsesplošni prisotnosti strahu v družbenem življenju, bi bilo dokaj nekritično trditi, da le-ta vpliva na vse posameznike. Kot smo namreč videli, je strah močno odvisen od različnih dejavnikov. Mislim, da kljub obsežni prisotnosti zastraševanja in opozarjanja na nevarnosti, še vedno obstaja določena količina prebivalstva, ki ni podlegla vplivu ozračja strahu, ki lebdi nad zahodno družbo. Veliko posameznikov namreč ne uporablja "mainstream" medijev, na

katerih je propaganda strahu najbolj intenzivna.¹⁶ Prav tako so lahko nekateri posamezniki manj dovzetni za občutke strahu in ima na njih širjenje strahu in negotovost prihodnosti manjši ali ničen vpliv. K manjšemu občutku strahu pa lahko pripomore fizična in psihična sposobnost posameznika za spopadanje z "nevarnostmi" sodobne družbe. Ena izmed možnosti je tudi ta, da je posameznik del tesnega socialnega omrežja, ki mu daje občutek varnosti itn.

Vsi zgoraj navedeni dejavniki lahko, po mojem mnenju, v veliki meri vplivajo na dovzetnost posameznika za strah, ki je prisoten v današnji tako imenovani kulturi strahu. V družbi še vedno obstaja obsežna skupina skeptične javnosti, ki vedno manj zaupa v napihovanje nevarnosti moderne družbe in posledično tudi v politiko, medije in gospodarstvo. Kakšne so reakcije širše javnosti na širjenje strahu in kakšni so motivi za le-to bom poskušal ugotoviti na primeru pandemije prašičje gripe.

5 ŠTUDIJA PRIMERA: USTVARJANJE IN ŠIRJENJE STRAHU V PRIMERU PRAŠIČJE GRIPE (H1N1)

Enajstega junija 2009 je Svetovna zdravstvena organizacija (v nadaljevanju SZO) uradno razglasila novo pandemijo oziroma svetovno epidemijo, ki jo je povzročil virus gripe, natančneje imenovan prašičja gripa ali H1N1. Le-ta je izbruhnila v Mehiki aprila istega leta. Pomembno dejstvo je, da je bilo veliko negotovosti glede morebitnih tveganj med prvimi tedni pandemije. Kljub temu so bili uradni viri in znanstveni strokovnjaki zelo alarmantni v svojih izjavah, saj so poudarjali predvsem najslabše možne scenarije, kar je sprožilo obsežno medijsko pozornost povsod po svetu. Intenzivni valovi poročanja so delovali kot okrepitev originalnega sporočila o uničujoči pandemiji. Kot je razvidno že iz poglavja »Masovni mediji«, mediji igrajo veliko vlogo v poročanju o nevarnostih in tveganjih s katerimi se sooča sodobni svet. Kot je bilo mogoče videti v primeru ptičje gripe in SARSa, je lahko to poročanje pogosto senzacionalistično, polno čustveno nabitega jezika in se osredotoča na najslabše možne scenarije. Temu podobno je bilo tudi poročanje v primeru prašičje gripe. K resnosti medijskega poročanja pa so pripomogli tudi njihovi viri, ki so jih predstavljali zdravstvene avtoritete, katere so bile zadolžene za politiko javnega zdravstva, in znanstveni strokovnjaki, ki so imeli dostop do znanstvenega znanja. Njihov družbeni status je seveda pripomogel k temu, da so jih ljudje obravnavali kot zanesljive, zaupanja vredne ter odgovorne (Vasterman and Ruigrok 2013, 438).

¹⁶ Čeprav je lahko v nekaterih aspektih internet še bolj vpliven medij v propagiranju strahu.

V juniju, ko je SZO razglasila pandemijo, je bila resnost veliko manjša od tiste, ki jo je opredeljevala definicija pandemije. Plan SZO je bolj temeljil na hitrosti širitve, kot na njeni resnosti. Iz tega vidika se je zdelo hitro stopnjevanje stopenj intervencije preveč previdno (Isaacs 2010). Kljub dvomljivosti razglasitve pandemije so se nacionalne vlade odločile za aktiviranje pandemičnih načrtov v katerih so bile pandemije zaznane kot katastrofalne (Vasterman and Ruigrok 2013, 450). Ti načrti so poleg ostalih ukrepov vključevali tudi nakup obsežnega števila cepiv, ki so bila potrebna za cepljenje prebivalstva.

Tako je na Nizozemskem minister za zdravje naročil 34 milijonov cepiv. Čeprav se je prva smrt zabeležila šele drugega avgusta, je trajalo do oktobra, da je prašičja gripa dosegla epidemične dimenzije na Nizozemskem. Tako kot drugod je bila epidemija zelo blaga, z nižjo smrtnostjo kot navadna gripa. Do konca leta 2009, ko se je epidemija na Nizozemski končala, je umrlo 63 ljudi, od katerih jih samo pet ni imelo nobene druge bolezni razen nove gripe" (Vasterman and Ruigrok 2013, 436).

Nekatere države (npr. Poljska) so zavrnile pridružitve paniki in s tem tudi kupovanje cepiv in antivirusov, ki jih sprožila SZO. Ministrica za zdravje je na kritike njene odločitve odgovorila z vprašanjem: »Ali je moja dolžnost podpisati pogodbe, ki so v interesu farmacevtske industrije ali v interesu prebivalcev Poljske?« (Keil 2010, 17). Tako je poljska ministrica vztrajala pri svojem stališču in ni zapravila velike količine davkoplačevalskega denarja za zdravila, ki v tistem trenutku niso bila nujno potrebna.

V nasprotju s Poljsko pa so si na primer Francija in Združeno Kraljestvo nakupile ogromne zaloge zdravil ter so sedaj zaposlene s preklicevanjem dobavnih pogodb, prodajo neuporabljenih cepiv in sedenjem na kupih neuporabljenega "Oseltamivirja"¹⁷ (Godlee 2010). Tudi v Nemčiji je vlada naročila obsežno količino protivirusnih zdravil kot je "Tamiflu", ki se je vrtela okoli 34 milijonov doz¹⁸ (Keil 2010).

V Sloveniji so prvi primer nove gripe zabeležili 19. junija. »Slovenija je za prebivalstvo iz državnega proračuna zagotovila količine pandemskega cepiva, glede na ugotovljen epidemiološki vzorec povzročitelja in bolezni ter na podlagi ocene tveganja in koristi za prebivalstvo oziroma za izbrane skupine prebivalstva, s ciljem zmanjševanja širjenja pandemske gripe in omilitve bremena pandemije« (Inštitut za varovanje zdravja 2009, 64). Tako naj bi Ministrstvo za zdravje sprva naročilo 800.000 odmerkov cepiva, vendar se je

¹⁷ Ime cepiva, ki se uporablja proti gripi.

¹⁸ Naročenih je bilo 50 milijonov doz.

kasneje s proizvajalcem dogovorilo za zmanjšanje dobave. Tako smo prejeli 388.000 odmerkov cepiva proti pandemski gripi. Po podatkih Inštituta za varovanje zdravja (v nadaljevanju IVZ) je bilo na cepilna mesta razdeljenih 153.700 odmerkov cepiva. Po podatkih IVZ se je cepilo nekaj več kot 103.000 ljudi. Tako je Slovenija kupila okoli 285.000 odmerkov cepiva preveč in s tem zapravila zajetno količino davkoplačevalskega denarja, ki bi ga lahko porabila na področju, kjer je bil le-ta bolj potreben. Slovenska javnost cepljenju in sami pandemiji gripe, glede na število cepljenih, ni pripisovala velikega pomena.

Kljub temu, da je pandemija ustvarila ozračje strahu, se je izkazala za dokaj neškodljivo. SZO, nacionalne znanstvene avtoritete in mediji so bili zaradi tega kritizirani iz vidika napihovanja tveganja in pretiravanja z ogroženostjo (Vasterman and Ruigrok 2013, 437). »Oznanjanje pandemije je namreč močno popačilo prioritete storitev javnega zdravstva; povzročilo veliko zapravljanje javnega denarja; širilo neupravičen strah med ljudi; in ustvarjalo zdravstvena tveganja, ki so bila odraz cepiv in zdravil, ki zaradi hitre akcije po vsej verjetnosti niso bila primerno testirana« (Carter in Cohen 2010, 2). To je potrdil tudi Evropski Svet, ki je v kritičnem poročilu glede pandemije H1N1, katerega je izdal leta 2010, zapisal: »Nekatere posledice sprejetih odločitev in nasvetov so bile še posebej problematične, saj so vodile do popačenja prioritete storitev javnega zdravstva čez celo Evropo, zapravljanja velikih količin javnega denarja in tudi neupravičenih strahov glede zdravstvenih tveganj s katerimi se je soočala širša evropska javnost« (Flynn v Vasterman and Ruigrok 2013, 438).

Evropski Svet v omenjenem poročilu (Flynn 2010) prav tako izraža obžalovanje glede nepripravljenosti SZO in Evropskih zdravstvenih institucij za vzpostavljanje dialoga, pregleda upravljanja s pandemijo in delitve pomembnih informacij kot so imena in deklaracije interesov članov Izrednega Komiteja SZO in pomembnih evropskih svetovalnih teles, ki so svetovali pri upravljanju s pandemijo. Prav tako Evropski svet opozarja na dejstvo, da SZO ni ponovno premislila situacije pandemije in zdravstvenih tveganj, ki so bila vključena, kljub veliki količini dokazov, kateri so kazali na pretiravanje glede resnosti pandemije. V poročilu pa opozori tudi na nepripravljenost SZO za priznanje glede spreminjanja definicije pandemije. Tako Evropski Svet zapiše:

Svetovna zdravstvena organizacija še vedno trdi, da definicija pandemije ni bila nikoli spremenjena. Popravljen naj bi bil samo opis opozorilnih stopenj pandemije, ko je bil leta 2009 nadgrajen dokument »Pripravljenost in odziv na pandemijo gripe«. Ne glede na te trditve, obstajajo jasni dokazi, da je prišlo do sprememb, od katerih je bila najbolj pomembna ta, da v novem dokumentu, vpliv in resnost epidemije v smislu

števíla okužb in smrti, nista bila več pomembna. Z drugimi besedami: pandemijo so lahko razglasili brez potrebnih dokazov o verjetni resnosti pandemije, v smislu vpliva, ki bi ga imela na populacijo (tj. resnost bolezni in smrti) (Flynn 2010, 10).

Poročilo Evropskega Sveta in tudi sama dejstva glede ravnanja v zvezi s pandemijo mečejo luč dvoma na objektivnost in racionalnost samega pristopa SZO. Domnevno spreminjanje definicije in razglašanje najvišje stopnje resnosti pandemije kljub očitnim dokazom, ki so kazali drugačno sliko, postavlja vprašanje o morebitnih privatnih interesih SZO in strokovnjakov, ki so delovali kot svetovalci glede upravljanja s pandemijo. Ogromni zasluški, ki so jih s prodajo cepiv in ostalih zdravil zaslužila farmacevtska podjetja, vsekakor podpirajo to sklepanje. Ta podjetja so bila Novartis, Glaxosmithkline, Sanofi-Aventis, Astrazeneca, Sinovac, Baxter, Inovio Biomedical, Novavax in Cls (Shocked Investor 2009). Glede na poročila investicijske banke JP Morgan naj bi namreč ta podjetja, samo od prodaje cepiv, zaslužila okoli 6,9 milijarde dolarjev (Godlee 2010).

Nepremišljeno ukrepanje SZO in drugih institucij ter domnevni privatni interesi so glavni vzrok za dejstvo, da je pandemija, ki se je zgodila leta 2009, še danes predmet številnih polemik. V primeru prašičje gripe smo namreč priča širjenju strahu, ki bazira na predvidevanjih o možnih izidih tveganja. Nastajajoče nalezljive bolezni so namreč delokalizirane, saj so vzroki in posledice neomejeni na eno geografsko lokacijo. Tveganja, ki jih predstavljajo, so neizračunljiva in njihovi učinki potencialno tako veliki, da je upravičena preprečitev skozi vedno večjo uporabo "previdnostnega principa" (Washer 2011). SZO se je v primeru gripe ravnala ravno po tem principu, saj je razglasila pandemijo, še preden je prašičja gripa ustrezala uradni definiciji pandemije. S tem je razširila javno paniko, ki je sprožila akcijo, katera se je izrazila v neracionalnih odločitvah in veliki finančni ter psihični škodi.

Na percepcijo tveganja v primeru prašičje gripe pa so močno vplivale tudi gripe, s katerimi se je v preteklosti soočalo človeštvo.¹⁹ Vedno znova so namreč pokazale kako ranljiv in nemočen je človek v primerjavi z mikroskopskimi virusi. V svojem poskusu uravnavanja in kontroliranja tveganja, ki je povezano z gripo, so organizacije kot je SZO in ostale, pripravile mehanizme, ki bi pomagali obvladovati nadaljnje izbruhe gripe. Tako lahko na strani Ministrstva za zdravje (2009) preberemo, da so »/.../ strokovnjaki Svetovne zdravstvene organizacije govorili o grožnji pandemije že pred leti in so zato pozvali države k pripravi načrta za primer pandemije gripe«. Kljub pozitivnim aspektom pripravljenosti na pandemijo

¹⁹ H2N2 (Azijska gripa), H3N2 (Hong Kong gripa), H5N1 (Ptičja gripa) itd.

si človek ne more pomagati, da se nebi vprašal o viru iz katerega je SZO črpala svoja prepričanja o bližajoči se pandemiji. Vsekakor lahko rečemo, da je bil odziv na pojav prašičje gripe s strani SZO pretiran oziroma do neke mere celo paničen. Seveda ne trdim, da akcija ni bila upravičena, pravim samo, da je bil njen obseg in pristop pretiran. Nagnjenost k napihovanju nevarnosti s katerimi se soočamo, ki je karakteristika sodobne kulture strahu, namreč vodi do situacij v katerih "zastraševalci"²⁰ špekulirajo o obsežnem številu žrtev kot rezultatu krize ali katastrofe. Tako se tudi prestižni zborniki in mediji težko uprejo poročanju o scenarijih z veliko smrtnih žrtev (Furedi 2009a). To smo lahko opazili tudi obravnavanem primeru, kjer je bilo v določenih državah število dejanskih žrtev manjše od tistih, ki jih povzroči navadna gripa.

Pretiran odziv v primeru prašičje gripe gre do neke mere pripisati tudi obstoječem stanju v družbi. V zahodni družbi so strahovi glede nalezljivih "epidemij" globoko zakoreninjeni v kolektivni zavesti. Kuga v 14. stoletju in nato številne epidemije v 20. in 21. stoletju so pripomogle k intenzivni percepciji nalezljivih bolezni kot viru neizmerno velikega tveganja. Te strahove glede nalezljivih "kug" pa konstantno krepijo nenehna odkritja novih znanstvenih problemov. Lahkotna razglasitev svetovne pandemije je odraz dejstva, da je v zadnjem desetletju izraz "pandemija" postal normaliziran in vedno večkrat uporabljen kot okvir globalnih strahov in tesnob. Preko tega nas "podjetniki strahu" opominjajo, da je človeško izumrtje resna možnost. Izraza "epidemija" in "pandemija" se vedno večkrat pojavljata v medijih in tudi v vsakdanjih pogovorih (Furedi 2009a). V širjenju strahu pred pandemijo prašičje gripe so glavno vlogo igrali ravno prvi, katerim je ta pandemija predstavljala "zlato jamo". Poročanje o nevarnostih, ki pretijo človeštvu, namreč povečajo število gledalcev, zaradi česar so mediji pripravljani storiti domala vse, da bi le-te pridobili. To vključuje tudi napihovanje tveganj, ki so v resnici manjša kot jih prikazujejo. Tako so med medijskim pretiravanjem nova tveganja povečana, kar ustvari percepcijo, da so zelo resna in potrebujejo takojšna pozornost. Tako je v primeru prašičje gripe medijsko pretiravanja na vlade in javne zdravstvene ustanove postavilo pritisk, ki je pripomogel k sprejemanju drastičnih ukrepov, kateri so bili namenjeni obvladovanju domnevnih groženj in pomirjanju širše javnosti. S tem, ko so te ustanove ukrepale, so potrdile okvir prave krize. Ta interakcija, ki je opisana kot "socialno ojačenje tveganja", v kateri novo tveganje – ne glede na to ali vsebuje pravo tveganje – postane zelo pomembno socialno vprašanje, kot v primeru prvega izbruha novega virusa, je idealno področje za medijsko pretiravanje in napihovanje tveganja (Vasterman and

²⁰ Angleški prevod: »fearmongers«.

Urigrrok 2013). Ta medijski "pomp" lahko v povezavi z dejstvom, da v kulturi strahu »/.../ naša domišljija povečano dela proti najslabši možni interpretaciji dogodkov« (Furedi 2005, 21), pripelje do pripisovanja prevelike količine nevarnosti tveganjem, ki so v realnosti manjšega obsega. Poleg tega pa pripelje do razmišljanj o novih tveganjih, ki jih lahko prinese že obstoječe tveganje. Tako so se v primeru prašičje gripe znotraj ozračja strahu, ki ga je povzročila razglasitev pandemije, še vedno našel prostor za evaluacijo novih tveganj. Veliko ljudi je namreč začelo razpravljati o tveganjih, ki jih je prinašalo cepivo proti gripi, ali o morebitnih mutacijah virusa itn. Tveganje tukaj namreč ni več predstavljal nastop pandemije, saj je do te že prišlo. Vir tveganja so postale morebitne posledice, ki bi spremljale pandemijo, kar kaže na visoko stopnjo percepcije tveganja v družbi, saj so v času, ko naj bi razsajala pandemija, ljudje še vedno debatirali o morebitnih tveganjih, ki bi jih lahko povzročila rešitev problema. Seveda je ta razlaga dokaj enostranska. Polemike, ki so se dotaknile varnosti cepiva je mogoče pripisati tudi kritičnosti javnosti, ki ni bila pripravljena sprejeti razlag in rešitev, ki jim jih je ponudila strokovna znanost.

Ugotovitev, ki jo je ob tem pomembno omeniti, je ta, da obsežno število ljudi ni nasledlo medijskemu napihovanju in same pandemije niso jemali resno, medtem ko so drugi sprejeli vse ukrepe, ki jih je priporočala medicinska avtoriteta, tj. cepljenje, nošenje maske itd. Splošno gledano »/.../ obstaja malo dokazov, da je odziv ob razglasitvi pandemije vodil do vsesplošne panike« (Hayward 2009, 775). To je bilo mogoče videti tudi v primeru Slovenije, kjer se je kljub obsežnemu poročanju in opozarjanju o pandemiji po medijih, za cepljenje odločilo le okoli 5 % celotne populacije. K percepciji tveganja, ki ga je predstavljala prašičja gripa, so v veliki meri namreč pripomogli psihološki dejavniki posameznika. Tako so v raziskavi (Ashbaugh in ostali 2013) ugotovili, da so bili k cepljenju in vedenju, ki je bilo usmerjeno proti obvarovanju pred okužbo, bolj nagnjeni posamezniki, ki so bili bolj anksiozni in imeli več netolerance za negotovost. Kljub temu, da je strah pred okužbo povečal možnosti za cepljenje, je bil ta vpliv majhen. Iz tega vidika je moč trditi, da splošno širjenje strahu nima istega vpliva na vsakega posameznika. Zadeva namreč osebnost posameznika in njegovo percepcijo tveganja. Seveda pa lahko na to percepcijo v veliki meri vplivajo mediji in predvsem strokovnjaki, ki o tveganju podajajo "objektivno" mnenje.

V primeru prašičje gripe je bilo tako mogoče opaziti napihovanje nevarnosti s strani medijev in organizacij, ki so upravljale s tveganjem. Vsekakor lahko rečemo, da so le-te igrale vlogo zastraševalcev. Pod vprašaj se je postavila kredibilnost SZO, saj je z neupravičeno in dvomljivo odločitvijo razglasitve pandemije, omogočila ogromne zasluge farmacevtskim

podjetjem. Prav tako so med ljudmi razširili nepotrebno paniko, ki se je izrazila v občutkih strahu in anksioznosti med določenim številom ljudi. Seveda je treba opozoriti tudi na dejstvo, da so k hitremu ukrepanju nacionalnih vlad in svetovnih organizacij pripomogli tudi pritiski prebivalstva, ki je od odgovornih institucij pričakovala čimprejšnjo razrešitev problema. Kljub temu pa je potrebno opomniti, da na del javnosti napihovanje ni imelo večjega učinka in so ostali dokaj skeptični glede samega dogajanja v času razsajanja pandemije, kar povrne neko mero zaupanja v družbo, kjer naj bi vladala kultura strahu. Navkljub temu je primer prašičje gripe opozoril na pomembnost transparentnosti delovanja organizacij in mehanizmov za upravljanje s tveganji ter navsezadnje tudi na objektivnost pri upravljanju z le-temi. Prav tako je slednji primer pokazal na problematičnost medijskega poročanja, ki ima lahko zaradi napačnega in pretiranega poročanja škodljive posledice. Na koncu naj opomnim, da se zavedam, da je upravljanje z nevarnostmi kot je pandemija nalezljive bolezni nujno potrebna. Opozoriti hočem le na dejstvo, da mora biti to upravljanje objektivno, racionalno in predvsem namenjeno zagotavljanju varnosti in ne zastraševanju širše javnosti.

6 POLITIKA STRAHU

Ko govorimo o strahu v povezavi s politiko oziroma avtoriteto, ugotovimo, da ta povezava sega globoko v človeško zgodovino. Skozi le-to so vladarji in politiki uporabljali strah za doseganje poslušnosti, nadzora in kontrole ter uveljavljanje njihovih političnih interesov. Od javnih usmrtitev do ustvarjanja navideznih sovražnikov, se je proizvodnje s strahom nabitega ozračja utiliziralo za politične namene. Kot je moč videti iz obstoječe politike in političnega diskurza ta praksa do danes ni izginila. Enostavno je prevzela bolj subtilno obliko. Kulture strahu in stanje terorja so afektivna orodja vlade, ki pridejo v uporabo kot modus populacijskega menedžmenta, uveljavljenega s strani vojaških, političnih in administrativnih akterjev (Linke in Smith 2009).

Prepričanja državljanov so pogosto skonstruirana in zmanipulirana s strani tistih, ki od tega nekaj pridobijo. Strah se ne zgodi kar tako; je družbeno konstruiran in upravljan s strani političnih akterjev za promoviranje njihovih ciljev. Cilji takih manipulatorjev so lahko denar, vendar so bolj pogosto to politična in simbolna dominacija: vzpostavljanje in sprejetje svetovnih nazorov oziroma pogledov n nekega posameznika ali skupine, odpira vrata mnogim drugim programom in aktivnostim, ki implementirajo ta pogled. Tu v igro vstopi ideologija, ki igra veliko vlogo v manipulaciji strahu (Altheide in Michalowski 1999). Načini na katere ljudje interpretirajo in se odzovejo na njihove strahove namreč niso le nezavedne, osebne reakcije na imaginarne ali resnične nevarnosti. So tudi izbire narejene pod vplivom prepričanj

in ideologije, v senci elit in močnih institucij (Robin v Linke in Smith 2009, 61). Ključni aspekt vseh ideologij je promocija mitologije, seta idej ali zgodb, ki razlagajo stvari, organizirajo naš pogled na svet in postavijo ljudi, prostore in dogodke v priročne kategorije. Ena izmed najbolj pomembnih mitov, ki so promovirani s strani politikov, je ta o “dobrem” proti “slabem”, z njihovo stranjo kot dobro in drugo stranjo kot slabo (Altheide in Michalowski 1999).

Ker se kultura strahu širi preko diskurza, posledično tudi politika strahu temelji na diskurzu tveganja. Politični voditelji se zanašajo na strah in negotovost za promocijo socialne kontrole državljanov. Masovni mediji so najbolj pomemben vir informacij in socialne kontrole, ker so pomagali narediti strah del naših življenj, našega jezika in naših stališč. Osnovni proces definiranja situacije in upravičenja politik strahu vključuje propagando oziroma manipulacijo informacij za posebne razloge. Propaganda je zelo pomembna, ker je politika strahu vzpostavljena z apeliranjem na čustva in stereotipe gledalcev (Linke in Smith 2009). Strah, ki ga širijo masovni mediji, tako predstavlja sredstvo manipulacije za doseg interesov tistih, ki imajo medije v lasti ali so na družbenem položaju, ki jim omogoča vpliv na delovanje le-teh. Zaradi večanja centralizacije kontrole nad mediji je ta problem čedalje bolj zaskrbljujoč.

Ker so vlade eden izmed glavnih virov medijev, lahko vplivajo na oblikovanje diskurza tveganja in posledično tudi na širjenje kulture strahu. »Kriminalna viktimizacija, ki vključuje kriminalne mite, je prispevala k kulturnim temeljem za politiko strahu, še posebej k prepričanju, da smo vsi potencialne žrtve in smo potrebni zaščite in kontrole pred virom strahu – na primer kriminalci ali nevarnimi pandemijami« (Altheide v Linke in Smith 2009, 55). Ta občutek ogroženosti močno vpliva na psihološko stanje ljudi, kar se odraža v bolj iracionalnih odločitvah, večji podpori vlade, mobilizaciji, ustvarjenem družbenem soglasju, povečanju nacionalizma, večji potrošnji, ksenofobiji itd. Ravno na tem mestu se odpre polje represivnosti strahu. Posamezniki postanejo namreč bolj poslušni in podredljivi interesom avtoritete. Preko te kulture strahu je vladam omogočena legitimacija njihovega delovanja, ki bi ob morebitni neprisotnosti strahu naletelo na upor. Že zgodovina nas uči, da je razdeljenim lažje vladati kot združenim. Da pa se izognejo temu upor in javnemu diskutiranju o namenih delovanja, je potreben inženiring soglasja.

Konstrukcija soglasja in uporaba pritiska za vsiljevanje in prikazovanje tega soglasja sta del propagandnega aparata, ki je osnova vseh prizadevanj širjenja kulture strahu. Diskurz tveganja je namreč osnova za širjenje kulture strahu, katera posledično legitimira politiko strahu. Da se kultura strahu ohranja, je potrebna ponavljajoča in stereotipna propaganda strahu. Ta propagandna sporočila vsebujejo tudi resonanco moralne panike, ki implicira uporabo akcije, ki služi ne samo za premagovanje določenega sovražnika, ampak tudi za rešitev civilizacije. Zaradi te grožnje sledijo ukrepi kot so kompromisi glede individualnih svobod, preoblikovanje pravic, zakonskih omejitev in etičnosti (Altheide 2009, 64).

6.1 NOVI RED

Tveganje in percepcija tveganja sta nenameravani posledici logike kontrole, ki dominira modernistično dobo. Politično in sociološko moderna predstavlja projekt socialne in tehnološke kontrole s strani nacionalne države (Furedi 2005). Koncepta tveganja in družbe tveganja sta imela velik uspeh med politiki in menedžerji, ki so posvojili ideje nove oblike vladanja, ki temelji na širši socialni bazi za politično odločanje in soupravljanje z delničarji v različnih socialnih sektorjih. Nekateri znanstveniki so pripomogli k oblikovanju in implementaciji te nove oblike vladanja (Bouida in Jas 2007). Tako je režim tveganja postal funkcija novega reda (Beck 1999).

Upravljanje z grožnjami, ki jih predstavljajo tveganja, s katerimi se sooča moderna družba, namreč predpostavlja regulacijo in nadzor tveganih aktivnosti in s tem tudi njihovih izidov. Tako postanejo vsakodnevna dejanja podvržena nadzoru in upravljanju, ki temelji na principu spreminjanja negotovosti v gotovosti in s tem nadzorovanja prihodnosti. Tako »/.../ ideja tveganja postaja čedalje bolj pomemben vpliv na politiko držav, privatna podjetja in nevladne organizacije« (Mythen 2006, 125). Stanje ogroženosti, ki se širi preko diskurza tveganja implicira še večjo potrebo po nadzoru, kontroli in vzpostavljanju družbenega reda. To ustvarjanje potrebe po varnosti uničuje svobodo in demokracijo, ki konstituirata superiornost modernosti. Če pridemo do situacije, ko se bo potrebno odločiti med svobodo in preživetjem, bo namreč večina ljudi izbrala preživetje (Beck 2001b).

Ker živimo v demokratični družbi to namerno konstruirano ozračje strahu, ki je v veliko primerih izrabljeno za doseg političnih in gospodarskih ciljev, predstavlja resno grožnjo sami demokraciji. Posamezniki imajo namreč pravico sodelovanja v političnih in družbenih odločitvah, ki pa izgubi pomen, če je slika družbene realnosti, ki jo prikazujejo mediji in vlada, v neskladju z dejanskim stanjem v družbi. Omejitve in pravila, ki jih vsebuje upravljanje z domnevnimi nevarnostmi, namreč močno zmanjšujejo količino svobod, ki jih

ima človek v današnji družbi. Največji problem tega novega reda je ta, da se ga posamezniki ne zavedajo in ga v veliko primerih sprejemajo kot pravilnega, saj jim omogoča varnost in gotovost. Uspešno upravljanje s tveganji je namreč v moderni pridobilo moralni aspekt.

7 SKLEP

Strah, bodisi tisti, ki ga v nas vzbuja narava, bodisi tisti, ki je družbeno proizveden, je postal konstanti sopotnik moderne življenjske izkušnje. Grozoviti scenariji, ki burijo našo domišljijo, ustvarjajo percepcijo nevarnega življenja, kljub dejstvu, da je življenje v 21. stoletju, iz zgodovinske perspektive gledano, najbolj varno obdobje v zgodovini človeškega razvoja. Čeprav je v zadnjem času mogoče zaslediti veliko strahov, ki izvirajo iz narave (na primer globalno segrevanje), je večinski del strahov s katerimi se sooča moderna družba družbenega izvora.

Ti proizvedeni ali izmišljeni strahovi pa ne izhajajo preprosto iz napredka, ki ga je doživela družba v zadnjih stoletjih. Bazirajo namreč na bolj globokih družbenih procesih, ki so spremljali prehod iz tradicionalne družbe v moderno. Tako družba kot posameznik sta se namreč začela zavedati samega sebe, posledic svojih dejanj in s tem tudi dejstva, da so le-te negotove. Refleksivna modernizacija je na ta način okrepila zavedanje tveganja, ki ga vsebujejo človeška dejanja oziroma odločitve. Kar na enkrat sta bila, tako človek kot družba, soočena z številni odločitvami, ki so ustvarile potrebo po kontroli nad tveganji. Nezmožnost puščanja prihodnosti v negotovosti, se je izrazila v konstantnem ocenjevanju verjetnosti tveganja in poskusu nadzorovanja prihodnosti. Ta sprememba v perspektivi tveganja pa se ni ustavila na sistemski ravni, vendar je počasi prešla tudi v sfero posameznikov. Le-ta je bil zaradi razpada tradicionalnih vlog in institucij soočen s ponovnim ustvarjanjem identitet in odnosov ter navsezadnje z ustvarjanjem lastnega življenja, kar se je močno razlikovalo od življenja v tradicionalni družbi. Nov položaj posameznika je tako vseboval veliko količino življenjsko pomembnih odločitev, ki so predstavljale potencialni vir tveganj. Vsaka odločitev je potencialno slaba; vsako dejanje je potencialno napačno; vsak poskus je potencialni neuspeh; vsak tujec je potencialno nevaren itd. Dejstvo, da je vse mogoče, da ni nič gotovega, posameznika navdaja s strahom pred negotovim. Ta negotovost oziroma možnost najslabšega izida je postala temelj obstoječega ozračja strahu.

Kljub temu, da negotovost, ki spremlja življenje v moderni družbi, predstavlja vir večine strahov, ni mogoče reči, da je ozračje strahu inherentno moderni družbi. Kulturo strahu namreč konstituira diskurz tveganja. Preko samega diskurza se odpirajo negotovosti, ki jih proizvajajo možnosti slabih izidov. Kljub temu, da le-te niso determinante družbenega dogajanja, so se transformirale v točno to. Nagnjenost družbe k pričakovanju najslabšega je povzročila, da so še tako neverjetni scenariji postali verjetni. Diskurz tveganja je postal

prevladujoči diskurz in s tem tudi proizvajalec kulture strahu. Oblikuje namreč percepcijo družbene realnosti ter znanje o svetu v katerem živimo. Ker je prisoten v vsakodnevnem življenju, je ustvaril ozračje, ki je nabito s strahom.

V samem procesu širjenja diskurza tveganja pa centralno vlogo igrajo mediji. Preko slednjih ima namreč diskurz tveganja dostop skoraj v vsak dom, kar je ključnega pomena za ustvarjanje ozračja nabitega s strahom. Informacije, ki se predvajajo po medijih, lahko namreč temeljito vplivajo na to kako posamezniki zaznavajo sebe in navsezadnje tudi svet okoli sebe. Ta vpliv je še posebej močan, če posamezniki bazirajo svojo percepcijo sveta samo na informacijah, ki jih dobijo od medijev ter če pri obravnavanju teh informacij niso dovolj kritični. Medijsko predstavljanje tveganj je v veliki večini pretirano. Majhni problemi, ki so preko napihovanja transformirani v probleme nujne razrešitve, lahko tako odmaknejo fokus od resničnih problemov, ki bolj pomembni za družbo v kateri živimo. Mediji in politika se tako na primer bolj ukvarjajo s problemom terorizma kot z dejstvom, da v 21. stoletju velik del ljudi še vedno živi v revščini in pomanjkanju. Prav tako se malo osredotočajo na vprašanje o tem, da se velik del državnih proračunov porabi za vojaške namene²¹ itn. Zelo relevanten problem današnje družbe je tudi vprašanje zaposlitve. Na svetu je namreč več ljudi kot je delovnih mest, vendar je kljub temu malo govora o idejah kot je univerzalni trajnostni dohodek. Odgovor na to, zakaj taki problemi niso osrednja topika dnevnih razprav in poročanja medijev, temelji na dejstvu, da preprosto niso v interesu političnih in gospodarskih elit. Mir in izobilje ne prineseta veliko denarja, medtem ko vojna, strah ter teror polnita žepe skupinam, ki skrbno skrbijo, da ne mine dan brez da bi nas kdo opozoril na to, da živimo v nevarnem svetu.

Ob tem se je nujno potrebno vprašati kako ta slika, ki jo slikajo "umetniki strahu", vpliva na percepcijo družbene realnosti? Življenje v svetu, kjer nas vsak dan pred novimi in že obstoječi viri nevarnosti, svarijo mediji, politiki, strokovnjaki, znanstveniki, itn., namreč ni brez stranskih učinkov. Dnevne novice o terorističnih napadih, vojnah, novih oblikah bolezni in o drugih virih nevarnosti, ki nam grozijo, namreč ustvarjajo sliko sveta, ki je kaotičen in nevaren. K tej sliki pripomore tudi popularna kultura s filmi, ki prikazujejo katastrofične dogodke in ustvarjajo razmerja med dobrim in slabim. Ustvarjanje navideznega sovražnika je postal že trend sodobnega diskurza. Preko pripenjanja obraza negotovosti oziroma nevarnosti le-ta postane dostopna za upravljanje. Strah pred negotovostjo namreč zahteva nekoga, ki je kriv za slabe stvari, ki se dogajajo v družbi. Ljudje smo namreč nesposobni sprejemati

²¹ Tu je seveda na prvem mestu Amerika.

dejstva, da nekatere stvari preprosto obstajajo neodvisno od človeka. Ta slika družbe, kjer nam vsak posameznik lahko škoduje; kjer je vsaka situacija potencialno nevarna; kjer je polno nevarnosti na vsakem vogalu itn; pa temeljito vpliva na percepcijo družbene realnosti in navsezadnje tudi na način kako posamezniki živijo in stopajo v interakcijo z drugimi. Posamezniki lahko namreč spreminjajo svojo življenjske navade; prostor v katerem se gibljejo; se izogibajo stikom z ljudmi; zgubijo zaupanje do drugih (celo do bližnjih); občutijo anksioznost; se prostovoljno odrekajo svojim svobodom za zagotovitev lastne varnosti itn. Vse zgoraj navedene posledice življenja v družbi, ki na vsako stvar gleda iz stališča tveganja, je mogoče opaziti v družbenem življenju. Kljub temu pa ne morem trditi do kakšne mere so te posledice prisotne, saj bi bila za to potrebna empirična raziskava, ki bi pokazala, kako stanje v današnji zahodni družbi vpliva na življenje in interakcijo posameznikov. Vsekakor pa je mogoče trditi, da posledice obstajajo, kar se izraža na primer v gradnji ograjenih skupnosti; paranoidnem starševstvu, do katerega prihaja zaradi napihovanja primerov pedofilije; porasta skupin, ki se zavzemajo za razrešitev problemov, za katere mislijo, da so družbeno pomembni itn. Iz tega vidika lahko sklepamo, da ozračje strahu vpliva na oblikovanje novih in podiranje starih socialnih omrežij in vezi, ter na stopnjo zaupanja v družbi. Prav tako kultura strahu vpliva tudi na uveljavljanje novih zakonov in regulacij, ki jih ljudje spodbujajo, z namenom zagotavljanja večje varnosti zase in za svoje bližnje

Ta oblak strahu, ki lebdi nad našo družbo, pa s pridom izkoriščajo vsi, ki se znotraj tega oblaka znajdejo. Tako smo bili v zadnjih letih priča vzponu industrije, ki temelji na zagotavljanju varnosti. V kulturi strahu igra vlogo rešiteljice, saj nam lahko proda produkte, ki nam omogočijo varnost oziroma vsaj občutek varnosti. Del zasluge za svoj razcvet je industrija varnosti dolžna tudi medijem. Le-ti namreč največ pripomorejo, k razširjenosti strahu v današnji družbi. Medijem strah predstavlja glavni vir zaslužka. Je namreč senzacija, ki privabi gledalce in s tem tudi finance. Monopolizacija, ki se je zgodila v zadnjih nekaj desetletjih, je resno postavila pod vprašaj objektivnost medijskega poročanja. Slednji primer je bil lepo viden tudi v moji študiji primera, kjer so mediji igrali centralno vlogo v širjenju panike glede pandemije prašičje gripe, ki se je kasneje izkazala za dokaj milo. Kljub temu je to obširno medijsko poročanje pripomoglo k velikemu zaslužku, ki je končal v žepih farmacevtskih podjetij. To pa seveda ni osamljen primer, saj so glavni lastniki največjih medijskih hiš tudi lastniki korporacij, ki največ denarja služijo ravno na promoviranju strahu in vsesplošne nevarnosti. K slednjemu veliko pripomore tudi politika, ki v vlogi legitimne avtoritete deluje kot vir informacij, ki pa niso vedno objektivne narave. Politika namreč s širjenjem občutkov terorja dosega uveljavljanje privatnih interesov oziroma v veliko primerih

geopolitičnih interesov, kot je lepo vidno v primeru Amerike in Bližnjega vzhoda. Preko širjenja ozračja strahu se tako uveljavljajo novi zakoni in regulacije, ki pa povečano zmanjšujejo človekove svobode. Tako teroristični napadi postanejo sredstvo za uveljavljanje zakonov, ki regulirajo gibanje in povečujejo nadzor nad posamezniki; prisluškovanja in kamere na vsakem vogalu postanejo sredstvo za lažje lovljenje kriminalcev in teroristov; novi produkti postanejo rešitev za nove vrste tveganj, ki se pojavljajo skoraj na dnevni periodi; revolucionarna zdravila zdravijo nove bolezni, ki so lahko potencialno nevarne za posameznika in za ljudi okoli njega itn. Tako vsako dejanje, produkt in pravilo postane sredstvo za upravljanje s tveganjem, za omogočanje varnosti in spreminjanje negotovega v gotovo.

V družbi, ki je nagnjena h kolonizaciji neznanega, sta postala kontrola in nadzor osrednjega pomena. Preko le-teh lahko namreč predvidimo in preprečimo nevarnosti, ki izhajajo iz tveganj vsakodnevnega življenja. Seveda ta kontrola in nadzor nista samo del mehanizmov za upravljanje s tveganjem, vendar sta postal tudi del vsakdanjega življenja. Ljudje namreč povečano nadzorujejo kaj jejo, kje nakupujejo, kako skrbijo za svoje zdravje, s kom se družijo, kaj objavljajo na socialnih omrežjih, koliko se gibljejo itd. Tako na primer posamezniki ne objavljajo določenih stvari na socialnih omrežjih, ker se bojijo, da bi le-te videl šef in bi posledično izgubili službo. Prav tako se povečano gibljejo, da bi s tem preprečili morebitne bolezni in ustrezali družbenim idealom "fit" posameznikov. Čeprav banalni, so ti primeri nova oblika nadzora, ki bazira na kontroliranju dogodkov v prihodnosti. Le-ta vključuje samonadzor in kontrolo situacij, ki ne bazira na dejanskih zakonih in morali, temveč na preprostem upravljanju s tveganji. S tem, ko je tveganje postalo del javnega diskurza, se je implementirala nova oblast, katere represivni organ je »neznano«. Pomembna lastnost te oblasti je to, da se z vsakim tveganjem, ki ga poskušamo razrešiti, kletka manjša in naše svobode zamenjajo kvazi-svobode, ki so predvidljive in nadzorovane.

Tu pa se postavi pomembno vprašanje. Ali je koncept svobode znotraj takšnega reda sploh še relevanten? Se je svoboda res zreducirala na svobodo izbire med različnimi vrstami produktov na polici v nakupovalnem centru? Svoboda v družbi, ki bazira svoje odločitve na izogibanju strahov, ki jih predstavljajo tveganja, je daleč od svojega prvotnega pomena. Postala je namreč svoboda, ujeta znotraj sistemskih in psiholoških omejitev, ki jih proizvaja kultura strahu in diskurz tveganja. Stanje nedokončanosti, nepopolnosti in nedoločenosti je sicer polno tveganja in bojzani; toda tudi njegovo nasprotje ne prinaša neokrnjenega užitka, saj izključuje to, kar potrebuje svoboda, da ostane odprta (Bauman 2002).

Svet je tako postal nočna mora, neskončno stremenje k gotovosti in varnosti, za nekatere, medtem ko je za druge postal igrišče, svet, kjer se umikajo tradicionalne vrednote in pravila ter se odpirajo okna nešteti možnosti, ki omogočajo človeku izražanje njegove ustvarjalnosti in bistva. Problem, ki se je pojavil je ta, da si družbene institucije in organizacije intenzivno prizadevajo, v obliki pravil in regulacij, zaščititi tisti prestrašeni del populacije ter s tem ovirajo razvoj tistih, ki stremijo k odkrivanju neznanega in ustvarjanju novega.

Iz tega vidika se mi zdi, da je teorija kulture strahu postala žrtev lastnega koncepta. Opisuje namreč pesimistično stanje v družbi, kar se je izrazilo v dejstvu, da je tudi sama do neke mere postala pesimistična. Ne opazi namreč velikega dela prebivalstva, ki ga moderni svet negotovosti osvobaja in jim omogoča razvoj njihovih potencialov. Prav tako je v svoji obravnavi obstoječega stanja v družbi preveč enodimenzionalna, saj se osredotoča predvsem na kulturne dejavnike, ki vplivajo na povečano prisotnost in zaznavo strahu v zahodni družbi. Kot smo lahko videli v tej nalogi pa je le-ta odvisna od številnih drugih dejavnikov. Kljub pomanjkljivostim pa koncept kulture strahu odpira potrebo po empiričnih raziskavah, ki niso omejene na ZDA in Veliko Britanijo. Slednjih namreč v veliki meri primanjkuje.

8 LITERATURA

1. Altheide, David L. in Sam R. Michalowski. 1999. Fear in the News: A Discourse of Control. *The Sociological Quarterly* 40 (3): 457–503.
2. --- 2006. *Terrorism and the Politics of Fear*. Oxford: AltaMira Press.
3. --- 2009. Terrorism and The Politics of Fear. A Critical Reader. V *Cultures of Fear*, ur. Uli Linke in Danielle Taana Smith, 54–70. London: Pluto Press.
4. Bagdikian, Ben H. 2004. *The New Media Monopoly*. Boston: Beacon Press.
5. Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: *cf., Rdeča zbirka.
6. Beck, Ulrich. 1999. *The World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
7. --- 2001a. *Družba tveganja. Na Poti v Neko Drugo Moderno*. Ljubljana: Krtina.
8. --- 2001b. *The Cosmopolitan State: Towards a Realistic Utopia*. Eurozine. Dostopno prek: <http://www.eurozine.com/articles/2001-12-05-beck-en.html> (11. september 2013)
9. --- in Elisabeth Beck-Gernsheim. 1996. Individualizacija in »tvegane« svobode«. *Teorija in praksa* 3 (5): 817–838.
10. Boudia, Soraya in Nathalie Jas. 2007. Risk and Risk Society in Historical Perspective. *History and Technology* 23 (4): 317–331.
11. Cohen, Deborah in Philip Carter. 2010. Conflict of Interest. WHO and The Pandemic Flu »Conspiracies«. *British Medical Journal* 340 (2912): 1–14.
12. Gardner, Dan. 2009. *Risk. The Science and Politics of Fear*. London: Virgin Books Ltd.
13. Giddens, Anthony. 1997. *Sociology. Third Edition*. Cambridge: Polity Press.
14. Glassner, Barry. 1999. *The Culture of Fear. Why Are Americans Afraid of The Wrong Things*. New York: Basic Books.
15. Godlee, Fiona. 2010. Conflict of Interest and Pandemic Flu. WHO Must Act Now to Restore Its Credibility, and Europe Should Legislate. *British Medical Journal* 340 (2912): 1256–1257.
16. Davis, Mark. 2008. *Freedom and Consumerism. A Critique of Zygmunt Bauman's Sociology*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
17. Douglas, M. 1986. *Risk Acceptability According to the Social Sciences*. London: Routledge.
18. Flynn, Paul. 2010. *The Handling of The H1N1 Pandemic: More Transparency Needed*. Council of Europe. Dostopno prek: assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100604_H1n1pandemic_E.pdf (6. September 2013).

19. Furedi, Frank. 2005. *Culture of Fear. Revised Edition. Risk-taking and the Morality of Low expectation*. London: Continuum.
20. --- 2009a. *Swine Flu and The Dramatization of Disease*. Dostopno prek: <http://www.frankfuredi.com/index.php/site/article/302/> (6. september 2013).
21. --- 2009b. *What Swine Flu Reveals About The Culture of Fear*. Dostopno prek: <http://www.frankfuredi.com/index.php/site/article/306/> (6. september 2013).
22. Hall, John R., Laura Grindstaff in Ming-Cheng Lo, ur. 2010. *Handbook of Cultural Sociology*. Oxon: Routledge.
23. Hollway, Wendy in Tony Jefferson. 1997. The Risk Society in an Age of Anxiety: Situating Fear of Crime. *The British Journal of Sociology* 48 (2): 255–266.
24. Inštitut za varovanje zdravja. 2009. *Analiza izvajanja cepljenja v Sloveniji v letu 2009. Letno poročilo*. Dostopno prek: <http://img.ivz.si/janez/357-2410.pdf> (12. september 2013).
25. Isaacs, David. 2010. Lessons From The Swine Flu: Pandemic, Panic and/or Pandemonium? *Journal of Paediatrics and Child Health* 46 (11): 623–626.
26. Jones, Pip. 2003. *Introducing Social Theory*. Oxford: Polity Press.
27. Kajfež-Bogataj, Lučka, Karl H. Müller, Ivan Setlik in Niko Toš, ur. 2010. *Modern RISC-Societies. Towards a New Paradigm for Societal Evolution*. Wien: The Authors and Edition Echoraum.
28. Keil, Ulrich. 2010. »H1N1«: *Managing a Pandemic Between Fear and Distrust*. Dostopno prek: http://www.ssphplus.ch/IMG/pdf/H1N1_Luzern_Vortrag_Keil_08.09.2010-2.pdf (9. september 2013).
29. Linke, Uli in Danielle Taana Smith 2009. Fear: A Conceptual Framework. V *Cultures of Fear. A Critical Reader*, ur. Uli Linke in Danielle Taana Smith, 14–24. London: Pluto Press.
30. Lupton, Deborah. 2004. *Risk*. New York: Routledge.
31. Ministrstvo za zdravje. 2009. Slovenija je dobro pripravljena na morebiten pojav okuženih z novim virusom H1N1. Dostopno prek: [http://www.mz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/browse/18/article/698/5857/9f5f9653ff9f6c8896d3b93ce8d69520/?tx_ttnews\[year\]=2009](http://www.mz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/browse/18/article/698/5857/9f5f9653ff9f6c8896d3b93ce8d69520/?tx_ttnews[year]=2009) (6. september .2013)
32. Mythen, Gabe in Sandra Walklate. 2006. Communicating The Terrorist Risk: Harnessing a Culture of Fear? *Crime Media Culture* 2 (2): 123–142.
33. Moynihan, Ray, Iona Heath in David Henry. 2002. Selling Sickness: The Pharmaceutical Industry and Disease Mongering. *British Medical Journal* 324 (7342): 886–890.

34. Nabi, Robin. L. 2003. Exploring the Framing Effects of Emotion: Do Discrete Emotions Differentially Influence Information Accessibility, Information Seeking, and Policy Preference? *Communication Research* 30 (224): 1–25.
35. Pfuhl, Erdwin H., Jr., in Stuart Henry. 1993. *The Deviance Process*. 3rd ed. New York: Aldine de Gruyter.
36. Shocked Investor. 2009. *H1N1 Vaccine Manufacturers: Stocks That May Soar*. Dostopno prek: <http://shockedinvestor.blogspot.com/2009/09/h1n1-vaccine-manufacturers-stocks-that.html> (9. september 2013).
37. Tönnies, Ferdinand. 1999. *Skupnost in družba: temeljni pojmi čiste sociologije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
38. Toš, Niko, ur. 2012. *Vrednote v prehodu VI. Slovenija v mednarodnih primerjavah 1992-2011*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
39. Vasterman, Peter in Nel Ruigrok. 2013. Pandemic Alarm in Dutch Media: Media Coverage of The 2009 Influenza A(H1N1) Pandemic and The Role of The Expert Sources. *European Journal of Communication* 28 (436): 436–454.
40. Washer, Peter. 2011. Lay Perceptions of Emerging Infectious Diseases: A Commentary. *Public Understanding of Science* 20 (4): 506–512.